

ARÇELİK dupleks

İKİ AYRI SOĞUTMA TEK MOTORLA

Arçelik Duplex'te, normal bir buzdolabı olan alt bölme için gerekli soğutmayı da, üstteki "derin dondurucu" bölme için gerekli o müthiş soğutmayı da tek motor sağlar. Böylece, daha az elektrik sarfıyatı ve daha az arızalanma ihtimaliyle daha masrafsızdır.

Arçelik Duplex. Daha sessizdir. Tek motorlu Arçelik Duplex'te yiyeceklerle içeceklerle ayrılan yer daha büyüktür. İki ayrı soğutma tek motorla! İki kapılı buzdolabı yapımında bütün dünyada uygulanan sistem budur. Yurdumuzda yalnız Arçelik Duplex'te!

Genel Satıcıları:
BEKO TİCARET A.Ş.
Tel.: 49 00 99
BURLA BİRADERLER ve Şa.
Tel.: 45 52 00

kalitede öncü... fiyatla ölçü

(Vanı Aions - 805 - 40

17 Temmuz 1974

Devlet Nüshası

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

NİSAN 1974

İÇİNDEKİLER:

Halk	Doç. Dr. M. Kemal ÖZERİN
Ortaçağ'da Türk ve Moğol Şamanizmi	John Andrew BOYLE - O. Ş. GÖKYAY
Kitaplar Arasında: "Dedem Korkut'un Kitabı"	Ceyhan Atuf KANSU
Akbaba Köyü'nde Halk Tedavi Usulleri	Selçuk AYTAZ
Folkloreu Ziya Gökalp —I—	Hikmet DİZDAROĞLU
T. Halk Müziği Araştırması ve Halûk Tarcan'ın Cevabı —2—	T.F.A.
Konya ve Tokat Beddua'ları	Dr. Saim SAKAOĞLU
Sihirli Kaval Çalıcısı Sadık Karadeniz Öldü	İsmet BARLOK
Karacaoğlan ve Tahir Kutsi	Aydil EROL
Dr. Saim Sakaoğlu İncelemeler Amerika'ya Gitti	T.F.A.
Ass. Ensar Aslan Doktora Tezini Verdi	T.F.A.
Dergimizin Fıatı ve Abonelerimiz	T.F.A.

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 297

KURUŞ: 250

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

800'den fazla şube ile
HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde

T.C. ZIRAAT BANKASI

(Basın: 20224 — 60148 — 41)

DAMLIYA
DAMLIYA
GÖL OLUR

TURKIYE \$ BANKASI

paramızın... istikbalinizin emniyetidir

(Folklor : — 42)

(Yeni Ajans : 48)

**Baş
ağrılarına
karşı**

GRİPIN kullanınız.
GRİPIN, bas, dis, adale, sinir,
lumbago, romatizma, sırtatik
ağrıları teskin eder. GRİPIN,
grip ve nezle başlangıcında
birçok fenalıkları önler.
GRİPIN, 4 saat ara ile
günde 3 adet
alınabilir

GRİPIN

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No: 297

NİSAN 1974

YIL: 25 — CİLT: 15

H A L I

Yazan: Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGIN

Yörük el işçiliği ve sanatının üstün bir eseri olan halı, konar - göçer hayatın gerektirdiği döşeme işlerinde pek kullanışlı bir eşya olarak ortaya çıkmıştır. Halı (kahl) sözcüğü, türkçe kal — fiil kökünden — i sonekiyle yapılmış bir isimdir.

Düğümlü halının en eski ve ilkel örnekleri (2 x 2 m), Türk anayurdu'nda, m. ö. V. yüzyıla ait Pazırık kurganlarında bulunmuştur. Halıcılığımızın gelişmesini, Hunlar'dan beri izleyebiliyoruz. A. Stein'in Doğu Türkistan'da Dun Huang'daki araştırmalarında bulduğu eski parçaların milât sıralarına ait olduğu sanılıyor. M. S. II—III. yüzyıldan bazı halı parçaları Noyun—ula kurganlarında ortaya çıktı (Ermitaj Müzesi, Leningrad). A. von Le Coq ise, yine Doğu Türkistan'da V—VI. yüzyıldan bazı parçalar elde etmiştir. Diğer taraftan VI - VII. yüzyıl Çin kaynakları da adigeçen bölgede pek gelişmiş olan halıcılık üzerinde bilgi veriyorlar. Sayılan parçalarla sonraki Türk halıları arasında bir çok benzerlik görülüyor. Sonraki Selçuklu ve Osmanlı halıcılığı, bunu çevre kavimleri özendirip benimsetecek kadar, yükselmisti. Türk halıcılığı, altın çağını XVI - XVIII. yüzyıllar boyunca yaşamıştır.

Başlıca Türk halıcılık bölgeleri, doğudan batıya şöyle sıralanır:

Doğu Türkistan (Kâşgar, Hotan, Aksu).
Batı Türkistan (Buhara, Semerkand, Hi-ve).

Türkmen (Merv, Teke, Yomud, Salur, Sarık, Ersarı).

Azerbaycan (Tebriç, Erdebil, Karabağ).
Kafkas (Şirvan, Şeki, Şamahı, Kuba, Dağıstan, Kazak).

Türkiye (Uşak, Kula, Bergama, Gördes, Demirci, Lâdik, Kayseri, Sivas, Bünyan, Milâs, Konya, Beyşehir, Niğde, Kırşehir, Aksaray, Isparta, Hereke, Yozgat, Karaman, Simav).

Bazı Batılı bilginler, yanlış değerlendirmelerle, Türkmen ve Azerbaycan bölgelerini İran sanatı içinde görmek istemekte-dirler.

Halı'nın ana maddesi yün (veya yapağı, bazen ipek) dür. Kırkılmış yün, yıkanır, taranır, eğilerek iplik haline getirilir. Solmaz has boyalarla, parlak renklerde boyanır. Yatık veya dikduran çerçeve tezgâhta, çatıyı teşkil etmek üzere çözgü ipleri, boyuna ve yan - yana sık gerilir. Bunun bir veya ikisine kısa ipliklerle ilme (Türk veya Sinne düğümü) atılır. Düğümlenmede seçilmiş bir örneğe uyulur. Bu ipliğin iki ucu yüzde kalır. Enine bir sıra düğüm işi bitince, Kırkit ile vurularak bastırılır. Halı bitince yüzde sarkan düğüm iplikleri, kısa bir hav tabakası gösterecek şekilde, bir sırada tıraşlanır. Düğümlerde, belli bir ölçüye düşen sayının büyük değeri vardır (Sm karede en az 40 düğüm ve en çok 360 düğüm).

Halı yüzü, toplu görünüşüyle göbek ve kenarsuları kesimlerinden, ve bunlardaki bezemelerden oluşur. Türk bezemeleri, eskiden beri hemen ana çizgilerini değiştirmeden sürüp gelmektedir. Sadece, bölgele-

re göre daha çok tutulanları veya teferruat şekilleriyle ayrılırlar. Bezemeler çiçek, dal, yaprak, insan, hayvan, ejderha, böcek, yemiş, eşya, bulut vb. - den hatayı veya rumi üslubunda yapılmış motifler yahut tam geometri şekillerinden meydana gelmiştir. Duvar halıları'nın bazısında aralara nefis yazılar yerleştirilmiş veya bir minyatür sahnesi bütünüyle işlenmiştir.

Oturma için bir - iki karışlığından cami için en büyüğüne kadar çeşitli boylarda halı yapılmıştır (seccade, namazlığı, ka- liçe, orta, yol, taban, duvar vb). Bunlar cinsine göre, yere yayılır, duvar kaplanır, üzerinde namaz kılınır, oturulur ve örtü olarak kullanılır. Böylece yörük çadırlarından başlamak üzere evler, konaklar, saraylar, camiler, medreseler, hanlar, tek- yeler, türbeler vb. de bulunuyorlar.

Yine yünden, ancak ayrı teknikle yapı- lan keçe (sade, boyalı, nakışlı), çul, kilim, zili, palas, cecim vb. vardır. Nefis birer sa- nat eseri olan Türk halı ve benzerleri, Tür- kiye ve dünyanın çeşitli mezveleri ile özel derlemelerde saklanmaktadır.

Halıcılık sanatının, eski çağlarda Kopt- lar (eski Mısır), Asurlar, Babilliler (Mezo- potamya) ve Akamanışlar ile Sasaniler (İran) arasında bulunduğunu biliyoruz. Ancak bunlardaki düğümlü değil, kumaş gibi dokumadır. Düğümlü halı, daha sonra- ları Farslar (İsfahan, Şirâz, Kâşân, Tah- ran, Kirman, Hemedan), Çinliler, Araplar (Mısır, Suriye), Afganlılar, Kuzey Afri- kalılar (Cezayir, Fas), Japonlar, Ermeni- ler, Hindliler (kuzey), Belûçlar, Kürtler, Macarlar, Yunanlılar, Fransızlar ve İspan- yollar arasında da yapılmaya başlanmış- tır.

Son yıllarda Türk halıları üzerinde ya- yınlanmış eserler şunlardır:

Katalog (Koleksiyon, Sergi)

Kaukasische Teppiche. Ausstellung im Museum für Kunst und Gewerbe. Hamburg 1961.

Maurice S. Dimand: Peasant and nomad rugs of Asia. Asia House Gallery. New York 1963.

Mehmet Önder: "Anadolu'da açılan ilk halı - ki- lim sergisi ve Mareşal Hindenburg'a hediye edilen Konya halısı". Türk Etnografya Der- gisi, VI (1963). 98-100. sa.

Exposition de Tapis d'Orient. Musée Nicolas Sursock. Beyrouth 1963.

[] N. S. Müzesi'nde sergilenmiş Doğu ha- lıları katalogu.

Kurt Erdmann: "Teppichausstellungen seit 1890". Heimtex (Juni 1964).

[] 1890 danberi açılmış halı sergileri.

Richard Ettinghausen: "Islamic carpets; the Joseph V. McMullan collection". Bull. Met- ropolitan Museum of Art, NS xxviii (1970). 401-403. sa.

[] J. V. M. derlemesi halılar üzerine.

Umumi eserler

A. E. Hangeldian: Tappeti d'Oriente. Milano 1959.

Arthur Urbane Dilley: Oriental rugs and car- pets. yeni basım Philadelphia 1959.

Kurt Erdmann: Oriental carpets. New York 1960.

I. Sclosser: Der schöne Teppich in Orient und Okcident. Heidelberg - München 1960.

U. Schürmann: Bilderbuch für Teppichsamml- er. München 1960.

Oktay Aslanapa: Turkish arts. Seljuk and Otto- man carpets, tiles and miniature — pain- tings. İstanbul 1961.

Macide Gönül: "Kilim ve halı hakkında". TFA. VII/158 (Eylül 1962). 2843-2845. sa.

P. M. Campana: II tappeto Orientale. Mi- lano 1962.

Albrecht Hopf: Oriental carpets and rugs. London 1962.

Charles W. Jacobsen: Oriental rugs. A comple- te guide. Rutland - Vermont 1962.

Kurt Erdmann: Der orientalische Knüpfe- ppich. Versuch einer Darstellung seiner Geschichte. 1. bs. Tübingen 1955; 3. bs. Tübingen 1965. 79 sa, 179 resim.

[] Halı konusunda en iyi eser.

Joseph V. McMullan: Islamic carpets. (önsöz: E. J. Grube). New York 1965. 385 sa, 153 resim, 125 renkli resim. "Near Eastern Art Research Center, New York".

[] Kitabı Yakınoğu Sanat Araştırmaları Merkezi yayımlanmış. J. V. M.'in kendi is- lām halıları derlemesini tanıtıyor. Bu der- leme, Textile Museum (Vaşington)'da 31 Ekim 1965-28 Şubat 1966 arası sergilen- mişti.

Knut Larson: Rugs and carpets of the Orient. New York 1966.

Ugo Tolomei: II tappeto orientale. Novara 1967. 296 sa, LX levha.

Besim Atalay: Türk halıcılığı ve Uşak halıları

[Ankara 1968]. 4 + 86 + 1 sa. "Türkiye İş Bankası Kültür yay."

Kurt Erdmann: Seven hundred years of Orien- tal carpets. (Hazr: Hanna Erdmann). (Çevr: M. H. Beattie — H. Herzog). 1970. renkli 20 levha, 286 fotoğraf.

[] K. E.'in Heimtex dergisinde yayımlan- mış 51 yazısını derlemiş (1960-1964). Bun- larda islām halılarının çeşitli konuları in- celenmiş ve derlemeler tanıtılmıştır.

E. Gans - Ruedin: Modern Oriental carpets. (Fransızcadan çevr: Valerie Howard). Lon- don 1971. 431 sa, 466 resim, bunların 42 si renkli, 4 harita.

[] Şu bölümler var: Önsöz, Tarih, Halıların özellikleri, Satın alma ve bakım, Sınıflan- dırma, Bibliyografya ve Dizin. Sınıflandır- ma bölümünde ise, Türkiye, Kafkas, Azer- baycan, Afşar, İran halıcı şehirleri, Ho- rasan, Türkmen boyları, Türkistan, Afga- nistan, Pakistan, Hindistan, Tibet, Çin, Kuzey Afrika ve Balkanlar bölgeleri ele alınmış.

Oktay Aslanapa: "Türk halı sanatı". Yeşilay, 461. sayı (Nisan 1972). 25-27. sa.

Tarih

Wilhelm von Bode — Ernst Kühnel: Antique rugs from the Near East. New York 1959. [] Yakınoğu'nun eski halıları üzerine.

Y. Müller: "Turetskiy kovyor xv veka". Soobs- çeniya Gosudarstvennogo Ermitaja, xix (1960). 44-47. sa.

[] xv. yy'dan Türk halısını inceliyor.

M. H. Beattie: "Background to the Turkish rug". Oriental Art, NS IX-3 (1963).

Mehmet Önder: "Konya halıcılığı üzerine iki vesika". Anıt, ix/31 (Mart 1964). 112-117. sa.

Mehmet Önder: "Selçuklu devri Konya halıları". Türk Etnografya Dergisi, VII (1964). 46-49. sa.

Atif Saynaç: "Anadolu'da ilk Türk halıları". Sümerbank, IV/43 (Ocak 1965). 293-294. sa.

Atif Saynaç: "Türk halısının geçirdiği devre- ler". Sümerbank, IV/45-46 (Mart-Nisan 1965). 381-383. sa.

M. S. Dimand: "Mongol prototypes of Anato- lian rugs of the 14th and 15 th centuries". Atti II. Congresso Int. Arte Turca — Ve- nezia 1963 (1965). 61-64. sa.

Joseph V. McMullan: "The earliest Turkish rugs". Atti II. Congresso Int. Arte Turca

— Venezia 1963 (1965). 189-190. sa.

Kurt Erdmann: "Türkische Gebetsteppiche im Tschihil Sutan". Nalini Kanta Bhattasali Commemoration volume (1966). 87-93. sa. M. H. Beattie: "Seven centuries of Oriental rugs". Oriental Art, NS 14 (1968). 170-175. sa.

M. S. Dimand: "An unpublished 17th century compartment vase carpet". Forschungen zur Kunst Asiens. In memoriam K. Erdmann (1969). 190-193. sa.

Bölgeler (Türkistan)

Hans Bidder: Carpets from Eastern Turkestan, known as Khotan, Samarkand and Kansu carpets. New York 1964. 96 sa, 93 resim, bunun 20'si renkli, 15'i çizim.

U. Schürmann: Central Asian rugs. A Detailed presentation of the Art of rug weaving in Central-Asia in the eighteenth and nine- teenth century. (Tarih girişi: Hans König) (Çevr: Alan Grainge). 1969. 176 sa, 100 renkli levha, çizimler, 1 harita.

[] Bölümleri: Giriş, Gül, Tarihleme, Çe- şitli bölgelerin ürünlerindeki özellikler, Ta- rihi. Ele alınmış bölgeler: Türkmen, Afga- nistan'daki Türkmenler, Belûçlar, Doğu Türkistan.

V. G. Moškova: Kovri narodov Sredney Azii, kontsa xix — načala xx vv. Materiali Eks- peditsii 1929-1945 godov. Obrabotani, Do- polneni i Pogdotovleni k pečati Kandida- tom İstoriceskikh Nauk A.S. Morozovoi. Taşkent 1970. 256 sa. renkli 14 levha, 78 resim ve çizim.

[] 1929-1945 arasındaki çalışmalarda top- lanmış, xix sonları ile xx. yy başlarına ait Ortaasya halılarını tanıtıyor. Başlıca Özbek ile Türkmen bölgeleri halıları. Özbekistan' dan Semerkand, Türkmen (Özbek boyu), Fergana Kırgızları, Karşı bozkırı halıları; Türkmenistan'dan Salur, Sarık, Teke, Yo- mud ve Ersarı halıları ele alınmış.

A. A. Bogolyubov: Carpets of Central Asia. (Yay: J. M. A. Thompson). London 1973. 112 sa, 36'sı renkli olan 59 resim.

[] Batı Türkistan halıları. Rusçadan çevril- miş.

Bölgeler (Türkmen)

C. D. Reed: "New territory; Turkoman rugs and other knotted textiles". Apollo, 84 (NS 53) (1966). 48-53. sa.

Turkoman rugs. (Giriş ve açıklamalar: C. D.

Reed) (Önsöz: J. V. McMullan). Cambridge (Mass.) 1966. 4'ü renkli 46 resim, 1 harita." Fogg Art Museum, Harvard University".
[] Fogg Art Museum'da Ocak 1966'da sergilenmiş halılar dolayısıyla hazırlanmıştır.

Bölgeler (Azerbaycan)

- L. Kerimov: Azerbaycan halıları / Azerbaydžanskii kover. I. cilt. Baku 1961. 51' renkli 239 levha, 23 metin resmi, 1 harita. "Azerbaycan Elmler Akademiyası, Mimarlık ve İnce Sanetler İnstitutu".
[] Eser büyük boy bir albümdür. Basta kısa bir türkçe ve rusça giriş var. Azerbaycan'da yapılan halı ve dokumaları resimli olarak tanıtıyor.

Bölgeler (Kafkas)

- U. Schürmann: Kaukasische Teppiche. Braunschweig 1961.
C. G. Ellis "Caucasian carpets in the Textile Museum". Forschungen zur Kunst Asiens, In memoriam K. Erdmann (1969). 194—208. sa.

Bölgeler (Türkiye)

- Kurt Erdmann: "Teppiche in türkischen Moscheen". Heimtex, (Juni 1961).
J. Zick: "Eine Gruppe von Gebetsteppichen und ihre Datierung". Berliner Museen, NS XI (1961). 6—14 sa.
Eski Türk halılarından ve kilimlerinden örnekler. İstanbul 1961. "Sümerbank yay."
Kurt Erdmann: "Weniger bekannte Uschak — Muster". Die Kunst des Orients, IV (1963). 78—97. sa.
Mehmet Önder: "Halılar, kilimler ve bir yazılı halı". Türk Etnografya Dergisi, XI (1968). 3—12 sa.

Teknik

- Macide Gönül: "Eski Türk halılarında teknik". Mensucat Meslek Dergisi, IV/8 (Ağustos 1961). 364—367. sa.
R. E. G. Macey: Oriental prayer rugs. Leigh-on-Sea. 1961.
Macide Gönül: "Eski Türk halılarında hayvan motifleri". TFA, VIII/168 (Temmuz 1963). 3119—3124. sa.
Macide Gönül: "Türk halılarında sembolik şekiller". TFA, IX/186 (Ocak 1965). 3631—3635. sa.
Macide Gönül: "Türk halı ve kilimlerinden yapılan eşyalar". TFA, IX/197 (Aralık 1965).

3939—3943. sa.

- Macide Gönül: "Türk halı ve kilimlerinde sembolik kuş şekilleri". Antropoloji, III (1965). 199—272. sa.
M. H. Beattie: "Coupled—column prayer rugs". Oriental Art, NS 14 (1968). 243—260. sa.
M. H. Beattie: "The colour and design of Oriental rugs". Apollo, 89 (NS 87). (1969) 381—385. sa.
Yu. A. Miller: "Ob odnoy raznovidnosti turetskikh kovrov". Trudy Gosudarstvennogo Ermitaja, x (1969). 186—195. sa.
[] Türk halı seccadelerinden belli bir küme üzerine.

Tesirler

- V. Eskenazi: "Lo Stile Francese nei Tappeti Turchi dell'ottocento". Arte Figurativa, LXVII (1964). 20. sa.
L. Golvin: "Les tapis nord africains d'inspiration turque". Atti II. Congresso Int. Arte Turca — Venezia 1963 (1965). 137—141. sa.

ATATÜRK ÜNİV. HALK ED. ASS. Dr. Saim SAKAOĞLU AMERİKA'YA GİTTİ

Erzurum Atatürk Üniversitesi Ed. Fakültesi Halk Edebiyatı Asistanı Dr. Saim Sakaoğlu, Üniversitesi tarafından bilimsel araştırmalar yapmak üzere Amerika'ya Texas Lubbock Üniversitesine gönderilmiştir.

Orada konusuyula ilgili araştırma ve incelemeler yapacaktır. 4 ay veya daha fazla kalacak olan arkadaşımıza oradaki çalışmalarında da başarılar dileriz.

ENSAR ASLAN DOKTORA TEZİNİ VERDİ

Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Halk Edebiyatı asistanlarından Ensar Aslan, 27.12.1973 tarihinde Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde Prof. Dr. Osman Ersoy'un başkanlığında oluşan Prof. Dr. Sükrü Elgin, Prof. Dr. Gündüz Akıncı ve Prof. Dr. Doğan Aksan'dan kurulu Jüri önünde "Çıldır Aşık Şenlik, Hayatı - Şiirleri ve Hikâyeleri" doktora tezini başarı ile vermiştir. İnceleme, metin ve sözlük bölümlerini kapsayan tezinden dolayı Dr. Ass. Ensar Aslan'ı biz de kutlarız.

T.F.A.

Ortaçağ'da Türk ve Moğol Şamanizmi(*)

Yazan : John Andrew BOYLE

Türkçesi: Orhan Şaik GÖKYAY

Türklerin ve Moğolların dini inançları ve ibadetleri hemen hemen başlıbaşına son 200 yıl içinde toplanmış olan bilgilere dayanarak incelenmiştir. Bu kavimlerin geniş ölçüde ve kimi hallerde bütün bütüne hristiyanlığın, budizmin ve islamlığın etkisi altında kalmadıkları bir devrin tasvirini veren ortaçağ kaynakları yeterince işlenmemiştir. Bu kaynaklardan kimileri — özellikle Fransisken rahipleri John de Plano Caprini ve William Rubruck ile nedikli tacir Marco Polo'nun seyahatnamelerinde verdikleri haberlerden toplandığı düşünülebilir — şüphesiz elde bulunmaktadır; fakat birçok Arap, Fars ve Çin yetkililerinin hâlâ ancak asıl dillerinden elde edilebilir, ya da, eğer çevirileri varsa bile bunlar da ya eskidir, güvenilmez, yahut ihtisas gazete dosyalarında gömülüdürler. Ortaçağda Türk ve Moğol şamanizminin kimi yönleri üzerinde aşağıdaki mülâhazaları ben bütün bu kaynaklardan, fakat özellikle daha çok İslam tarihçi ve coğrafyacılarının eserlerinden çıkardım.

İlkin "şaman" sözcüğünün etimolojisini ve anlamını dikkate alarak başlayabiliriz. "Concise Oxford Dictionary"de (1) söylenildiği gibi kelime 'Moğol aslından' değildir: Bu ad Doğu - Sibiryanın Tunguz kavimleri arasında şamanlık işini yapanlara verilmektedir. (2) Bu sözcük ruslar vasıtasıyla, Türklerin ve Moğolların arasında benzeri sanatları yahut tekniği yapanlar için kullanılmıştır, ve din antropolojistleri ile din tarihçileri tarafından, Eski - Dünyada olsun, Yeni - Dünyada olsun, benzeri, ya da bununla mukayese edilebilir güçlere sahip olanları anlatmak için bir teknik terim olarak kabul edilmiştir. Türkler kendi şamanlarına "kam", Moğollar da "bö'e (bö)" derler. Son kelimenin Türkçe ("böğü") hakim, büyücü) den (3) gelmiş olması ve müslüman ve hristiyan, Ortaçağ yazarlarının Türkçe "kam" kelimesini Moğol şamanları için kullanmaları önemsiz değildir.

Bir şaman nedir? Kroeber'in (4), Amerika yerlilerindeki fenomenlerle meşgul olduğu sırada söylediğine göre, o, resmî bir yetkisi olmayan, fakat çoğu zaman büyük

etkisi olan bir kişidir. Ona yorulan güç, kendisine bir armağan, ya da ihsan olarak, ruhlardan gelir. Onun ruhlarla bağlantısı, şamana, gelecekte haber vermek, havayı değiştirmek, ürünleri çatlatıp yeşertmek, av hayvanlarını çoğaltmak, felâketleri geri döndürmek, ya da onları düşmanların üzerine yöneltmek gücünü verir; herşeyden önce hastalık yaratmaya, yahut hastalıkları iyi etmeye gücü yeter. Bundan dolayı o bir tıp adamıdır; bu, amerikan etnolojisinde, şamanla eş anlamlı bir sözcüktür, kimi bölgelerde kendilerini kabul ettirmiş olan hekim, büyücü, sihirbaz - hokkabaz terimleri aşağı - yukarı buna uygundur: Bunların hepsi şamanlaradâlet ederler. "Öte yandan Eliade (5) 'şaman', 'hekim', 'büyücü' ve 'sihirbaz' terimlerinin, sihrî - dinî güçlere sahip ve bütün ilkel toplumlarda bulunan kimi fertleri anlatmak için birbirinin yerine kullanmak âdetinin karşısındadır." O şamanizm ayrıbir özellik gösterdiği halde 'büyü ve büyücü'nün aşağı - yukarı bütün dünyada bulunduğunu söylüyor. (6): 'Ateşe hükmetmek', 'sihrî uçuş' v.b., şamanın, cezbe sırasında ruhunun bedeninden ayrılarak 'göğe çıkmak' ve 'yer altına inmek' melekesine sahip olduğuna inanılan baş özelliğidir.

Ortaçağ gözlemcileri için "kam" (Türkçe kelimeyi kullanarak) herşeyden önce bir gören, yahut hakikat habercisi, geleceği bildiren bir kâhindir. On birinci yüzyılın ikinci yarısında Türkçe - Arapça bir sözlük yazmış olan Kâşgarlı Mahmut, "kam"ın Arapça karşılığı olarak "kâhin" sözcüğünü vermektedir ki bu söz tamtamına bu anlamı taşır. (7).

William of Rubruck (8), "kam" sözcüğünü "kan" 'hükümdar'la karıştırarak şunu ileri sürüyor: 'Bütün kâhinlere "divinators", "chan" denir, ve onların hükümdarlarına da "cham" derler, çünkü halkın idaresi kehanete dayanır. Özellikle Moğol şamanlarına ayrılan bölümde (9) Rubruck onlara "divini" diyor. O burada onların hekimlik işlerinden söz ediyor: ... Biri hastalandı mı onlar çağırıyor ve afsunlarını tekrarlıyorlar ve bunun doğal bir has-

talık mı, yahut büyüden meydana gelme mi olduğunu söylüyorlar (10). Rubruck gibi Moğolistan'ı ziyaret etmiş ve bir zaman "Kara - Kurum"da kalmış olan Moğol istilâsının tarihçisi Cüveynî (1226 - 1283) ye göre "kamlar" 'büyücülük sanatında üstadlardır'; o da onların hastalara baktıklarını söylüyor (11). "Hududu'l - âlem", yahut 'dünyanın hudutları' diye bilinen onuncu yıl İran coğrafyasının anonim yazarı gerçekten sonraki Türkmenler, ya da Türkomanlar olan Oğuz Türklerinin şamanlarından Arapça "tabib" ve Farsça "pijisk" sözcüğünü kullanarak 'hekimler' diye söz ediyorlar: '(Oğuzlar) hekimlere büyük saygı gösteriyorlar . . . ve onları ne zaman görseler, kendilerini ululuyorlar . . . ve bu hekimler onların hayatlarına . . . ve mallarına hükmediyor . . . (12) Nihayet on dördüncü yüzyılın başlangıcında Kırım'da toplanmış olup Komanca, yahut Kıpçak Türkçesiyle bir el kitabı olan "Codex Comanicus"ta Latince "incantatrix (büyücü kadın) karşılığı olarak "kam katun (kam kadın)"u karşılık veriyor, fakat buna teka bül eden mücerret "kamlık" adı "kamlık et - mastarında "addivinare" (kehanette bulunmak) karşılığı olarak geçiyor, bundan dolayı burada da gelecekte haber vermek, "kam"ın baş işi olarak görülüyor (13).

Kimi ilk Türk metinlerinde geçenlerden ayrı olarak (14) Çin T'ang sülalesinin (618 906) vakayinamelerinde "kam" kelimesinin en eski kaydı bulunmaktadır, burada Kırğızların şamanlarına (Çince "Wu") "kam" dedikleri söylenmektedir, bu, bugün "kan" (15) diye söylenen Çince harflerin eski telaffuzudur. Sovyet Sosyalist Kırğızistan Cumhuriyetine adını vermiş olan Kırğızlar, bu çağda, Yenisei'nin yukarı yağı boyunca doğunun çok daha ilerisinde yaşamışlardır.

Çin ve İslâm her iki kaynağa göre onların kızıl (yani sarışın) saçları ve yeşil (yani gök) gözleri vardı, ve bu antropolojik karakteristikler kimi bilgileri, onların, aslında hindu - avrupai dil konuştuklarını tahmine sevk etmiştir; aynı nedenlerden dolayı on birinci yüzyıl İran tarihçisi Gerdizi, onların idare sınıfının aslında islav olduklarını ileri sürmektedir (16). Gerçekte T'an tarihi, onların milattan sonra onuncu yüzyılda Türkçe konuştuklarını açıkça

gösteriyor; ve, genel olarak kabul edildiği üzere, onlar milattan önce ikinci yüzyılda Hunlar tarafından yenilen kabilelerden biri olan Ko - K'unlarla aynı iseler, o zaman bunlar, ihtimal kendileri hakkında bilgimiz olan en eski Türkçe - konuşan kavimlerden biridirler. Gerdizi ve ondan biraz sonra Mervezi, her ikisi de, anlamı "Tanrı'nın peygamberi" demek olan Soğutça bir kelimeden bozma "faghinûn" dedikleri Kırğız "Kam" ları üzerinde bize meraklı ayrıntılar vermektedirler (17).

Kırğızların arasında —Minorsky'nin Mervezi çevirisinden alıyorum— (18) halktan bir adam vardır, "faghinûn" derler ki bu adam her yıl belli bir günde çağırılır. Çevresinde şarkıcılar ve çalgıcılar v.b. toplanır, bunlar içmeye ve yiyip eğlenmeye başlarlar. Toplananlar iyice dağılınca bu adam bayılır ve bir saralı gibi düşer; gelecek yılda olacak bütün olayları bundan sorarlar, ve o, (ürün) ün bereketli, ya da kıt olup olmayacağı, yağış mı, kuraklık mı olacağı vb. hakkında bilgi verir, onlar da onun söylediklerinin gerçek olduğuna inanırlar.

Bu, bir şaman cezbesi üzerinde belki en eski kayıttır. Ortaçağ İslâm edebiyatında ben ancak bir tek başka kayıt biliyorum. Minhaccüddin Cüzcânî tarafından 1260 ta Hindistan'da yazılmış bir genel tarih ve Moğol istilâsı hakkında baş - kaynaklardan biri olan "Tabakat-ı Nâsiri"de de bulunmaktadır. Bize kadar gelmemiş olan ünlü bir parçada (19) o, Cengiz Hanın kişisel görünüşünün bir tasvirini veriyor. Cüzcânî devam ederek, bu muzaffer hanın büyüde ve hud'ada bir üstad olduğunu, kimi cinlerin onun dostları olduğunu kaydediyor. Zaman zaman onun cezbeye tutulmak âdeti idi ve bu baygın halinde onun dilinden hertürlü şeyler çıkıyordu ve bu cezbe hali, ilk şamanlığa başladığı zamanlardakine benziyordu ve, ona hâkim olan cinler, zaferlerini önce den haber veriyorlardı. Sırtındaki ve ilk seferde giydiği kaftan ve çamaşırlar bir sandığa konulmuştu, ve onları yanında götürmek âdeti idi. Ne zaman kendisine bu vahiy gelse, her ne şart altında olursa olsun — zaferler, teşebbüsler, düşmanların ortaya çıkınmaları, memleketlerin bozgunu ve fetihleri — onun arzu ettiği herhangi bir şey, bütün bunlar, onun dilinden haber veriliirdi. Bir kişinin bunları yazıya geçirme

si ve bir torbanın içine koyarak üzerine bir mühür vurması âdeti ve Cengiz Han tekrar kendine gelince, haber verdiklerini onların kendisine okumaları mütattı; ve bunlara göre hareket ederdi, ve az - çok, gerçekten, bütün bunların hepsi doğru çıkardı.

'Vecdin tekniği' böylece hem Türklerde, hem de Moğollarda bildirilmiştir. 'Sihirli uçuş'un, ve 'ateşe hükmetme'nin şamanî özelliklerine dair yalnız Moğolların arasında tanık buluyoruz. Bu iki melekenin ikisi de Teb - Tengri'ye isnat edilmektedir. Bu adam, Cingiz Han'ın iktidara geçişinde ve ona tarihte mâruf olan 'Cingiz Han' unvanının tevcihinde başkanlık eden şamandır. Reşidettin (20) bize onun gizli şeyler ve gelecekteki olacaklar hakkında haberler vermek ve 'Tanrı benimle konuşuyor ve göğ'e çıkıyorum' demek âdeti idi, diyor. Ve tarihçi, Moğolların bütün sınıflarının "Teb - Tengri'nin bir kır - at üzerinde göğ'e çıktığı hakkındaki iddiasını 'düpedüz bir mübalağa ve yalan' olarak reddediyor (21). 'Ateşe hükmetme'ye, yani sığağı duymamak, ve bundan dolayı hem şiddetli soğğun, hem de yanan kömürün hararetinin dayanılabilir halde olması şeklindeki 'tılsımlı sıcaklık'a (22) gelince bu güce hem Teb - Tengri, hem de Cengiz Han'ın büyük amcası Kutula sahiptir. Teb - Tengri hakkında Cüveynî (23) bize, o bölgelerde hüküm süren şiddetli soğuklarda onun kırlarda ve dağlarda nasıl çıplak dolaşmak âdetinde olduğunu söylüyor. Reşidettin (24) kış ortasında, bu memleketlerin en soğğu olan Onan - Kelüren'de (25) onun donmuş bir ırmağın kıyısında çıplak oturmak âdeti olduğunu, vücudunun hararetinden buzun eridiğini ve sudan buhar çıktığını anlatıyor (26).

Onun soğğa karşı mukavemeti Kutula'nın sığağı karşı mukavemetine eşt. Kış gecelerinde Moğol Hanı, Reşidettin'in (27) yerli saz - şairlerine dayanarak bize söylediğine göre, bütün ağaçları ateşe atar ve onun yanına uzanırdı. Odunlar yanarken üzerine korlar düşerdi ve derisini kavururdu, fakat o aldırılmazdı. Ve bir an için uykusundan uyanırsa kendisini bir böceğin ısırıldığını sanırdı, kaşınır ve yeniden uykuya dalardı.

Biz putperest Türkler arasında 'sihirli uçma' ve 'ateşe hükmetme' olayları hak-

kında benzeri bir tanık bulmuyorsak, bu, şüphesiz kaynakların yetersizliğinden dolayıdır. Öte yandan şamanların işlerinden biri olan 'ateşle arınma' işinin altıncı yüzyıla kadar geriye gittiği belgelenmektedir. Bizans tarihçisi Meander Protector (28)dan öğreniyoruz ki imparator Justin II (565—578) nin, batı T'u - chüeh hükümdarı Esh - temi'ye gönderdiği elçi Zemarchus, hükümdarın toprakları hududunda, ihtimal bugünkü Kazakistan'ın kıyısında bir yerde, kendilerini, büyü ile kötü alâmetleri uzaklaştıran kimseler olarak ilân eden adamlara rastlamıştı. Habis ruhları uzaklaştıran bu adamlar — ve burada batı edebiyatında şamanların gördüğü işlerin ilk rivayetini buluyoruz — kafilenin bütün eşyalarını aldılar (ve) ortaya koydular. Sonra bir çingirak çalmaya ve eşyaların üzerinde bir tür davul döğmeye başladılar, bu sırada kimileri de alev alev ve çıtırdıyarak yanan tütsü yapraklarını taşıyarak, ve man - yaklar gibi köpürüp kudurarak, kötü ruhları uzaklaştırmış gibi hareketler yaparak bunun çevresinde döndüler. Düşündükleri üzere kötülüğü büyü ile uzaklaştırmaya devam ederek Zemarchus'un kendisini de ateşin içinden geçirdiler, ve aynı tarzda kendileri için de bir arıtma işini yaptılar. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Moğol hakimiyeti devrine değin böyle bir törene dair başka kayıtlara sahip değiliz, ancak bu yüzyıllarda muhtelif hükümdarların saraylarında bunun yapıldığına dair bol tanıklar buluyoruz. John Plano Caprini ve onun arkadaşları, Altun Ordu'nun kurucusu Batu'ya armağan olarak 40 kunduz ve 80 porsuk derisi getirdiler. Caprini'nin yol arkadaşlarından biri olan polonyalı rahip Benedict'in bize söylediğine göre deriler Batu'nun adamları tarafından iki kutsal ateş arasında taşındılar, ve rahipler aynı şey yapmaya mecbur tutuldular, çünkü elçileri ve armağanları ateşle arıtmak Tatarların âdetidir (29). IX. Louis'nin elçileri, büyük han Göyük'ün dudu Oğul - Kaymış'ın sarayında aynı muameleye uğradılar. Orada Rubruck'un anlattığına göre, (30), bunun için iki katlı sebeb vardır: Onlar armağanları taşıyanlardı ve bu armağanlar, artık ölmüş olan biri, yani Göyük içindi. Ölü ile ilgili olan herşey ve herkesin ateşle arıtılması gerekti.

Bu işin ayrıntıları Carpini tarafından anlatılmaktadır (31): 'İki ateş yakılır ve ateşin yakınına iki mızrak koydular, bunların ucuna bir ip bağlanmıştı, buna çirilmiş bezler bağladılar; bu ipin altından ve onun seritleri ile iki ateş arasından erkekler, kadınlar, hayvanlar ve çadırlar geçirildi. Ve biri bu yanda, öteki öte yanda iki kadın vardı. Bunlar su serpiyor ve afsunlar okuyorlardı. Eğer arabalardan herhangi biri orada sakatlanır, ya da herhangi bir şey burada yıkılır düşerse, afsuncular (incantatores)' onu alıyordular. Bu son ayrıntıyı Rubruck (32) ta tasdik ediyor. Kendisinin Moğol baş - şehrinde bulunduğu sırada ölen Büyük Hanın bir karısının "Ordo"sunda bu ayinler yapılmıştır. Bu arıtma, yıldırım çarpan birinin özellikle hayatta kalanları ve onların eşyaları için lâzım gibi görünüyordu. Bu törenin İlhanlılar zamanında İran'da da devam ettiği anlaşılıyor. İlhan Argun 1289 da Güzel Philip'in elçisi olan Buscarello Ghisolfi ile gönderdiği mektuplar arasına eklediği bir notada, elçilerinin Moğol hükümdarının önünde kendisinden beklenen diz çökmeyi yapmadığından şikâyet edilmektedir. Kırıldan, bundan sonra gelecek elçilerine Moğol töresine uymaları hakkında talimat vermesini rica ediyor, fakat onlardan iki ateş arasından geçmelerinin istenmeyeceğini ilâve ediyor (33). Bu ayinden son defa Argun'un ikinci oğlu ve Öljeitü (1304—1316) nün dördüncü halefinin saltanatı zamanında haber buluyoruz. Geceyi geçirdiği bir yapıya, şiddetli bir fırtınada yıldırım düşüyor ve yakınlarından birkaç tanesi ölüyor. Yüksek memurlarından biri ona, Moğol töresince ve Cengiz Han yasası gereğince iki ateş arasından geçerek kendisini arıtmaya mecbur olduğunu hatırlatıyor; ve "bahşiler" yani besbelli "kamlar", ayini yerine getirmek için hazırlanıyor (34). İslâmiyeti kabul etmiş olan Öljeitü'nün gerçekten bu pagan âdetini yerine getirip getirmediği açıkça söylenmiyor.

Şaman'ın, Kroeber tarafından söylenen, fakat Eliade'in söylemediği bir melekesi de onun havayı değiştirmek gücüdür. Türkler ve daha sonraki bir merhalede Moğollar tarafından icra edilen bu tılsımlı iş te "yat" yahut "yad" diye bilinmektedir. Moğollar bundan "Jada" (35) yapmışlardır.

Sözlüğünde terimin ilk defa geçtiği Kâşgarlı, "yat"ı bir çeşit şamanizm (kehâne) diye anlatıyor ve bunun özel taşlarla yapıldığını, bunlarla yağmur, rüzgâr v.b. cezbedildiğini söylüyor (36). Reşidettin (37), bunun bir nevi şamanizm, yahut büyücülük olup taşlarla yapıldığını söylüyor, bunun hassası, bu taşlar çıkarılıp ta suya konduğu ve yıkıldığı zaman rüzgâr, soğuk, yağmur ya da tipi, yaz ortasında bile olsa, hemen oluyor. Kimi taşların suya batırıldığı, ya da bunlara su serpildiği zaman, yağmur yağdırılabileceği inancı şüphesiz hiç bir suretle Orta, yahut Kuzey-Asya'ya münhasır değildir: Bu inanç ve bunun tatbiki Afrika, Avustralya, Yeni dünya ve hatta Avrupa'nın soğuk havasında ve külrengi göklerinde bile bulunmaktadır (38). Frazer burada, Brocéliande ormanındaki Barenton çeşmesinden söz ediyor. N. K. Chadwick, "Early Brittany"sinde bu çeşmeyi anlatmaktadır (39). Yazar, Norman şairi Wace'ın çeşme hakkındaki bir haberini alıyor, bu şair ormanın mucizelerini kendi gözleriyle görmek için Brittaney'e bir seyahat yapmıştır. O diyor ki: Barenton çeşmesi orada bir taşın altından çıkıyor. Avcılar oraya bunaltıcı havadan kurtulmak için gidiyorlar; ve av borularıyla su alarak yağmur yağdırmak maksadıyla taşa serpiyorlar ve sonra bütün ormanın çevresinde yağmur düşmesi mutad olduğunu söylüyorlar; ama neden bilmiyorum. 40) Barenton, Bretonlar vasıtasıyla bize kadar iki rivayet halinde gelen hikâyedeki tılsımlı pınarla birleştirilmiştir: "Mabinogion"daki "Lady of Fountain" ve Chretien de Troyes'in "Yvain" şiiriyle (41) Galya rivayetinde Clydno'nun oğlu Cynon (Calogremant of Yvain) ormandaki siyah adamın talimatını takip ederek nasıl büyük bir ağaca geldiğini, ağacın altında, yanında bir mermer levha ile bir çeşme bulunduğunu ve levhanın üzerine bir zincirle bir gümüş tas bağlandığını anlatıyor. 've ben taşı aldım' diyor, 've bir tas dolusu suyu levhanın üzerine serptim, ve bunun üzerine, ne göreyim, bir gök gürültüsü geliyor, ve siyah adamın söylediğinden çok daha büyük olan bu gök gürültüsünden sonra yağmur boşanıyor. Ve e mindim ki Cei, bu sağnağa yakalanan ne insan, ne de hayvan canını kurtaramazdı.

Zira, bunun bir dolu tanesi, deriyi, et de geçip kemiğe kadar işlemeyen asla durdurulamazdı (42). Hikâyenin kahramanı Urien'in oğlu olan Owain (the Yvain of Chretien de Troyes), Northambria'yı istila eden Angle'e karşı döğüşmüştür, bu da aynı olayı tekrarlıyor ve tamtamina aynı yolda bir fırtına koparıyor, tıpkı Cei'nin de hikâyenin daha sonraki bir merhalesinde yaptığı gibi. "Loomis" (44) çeşmeyi Ulster'de göllerden biri, St. Brenden adalarından birinde bir pınar, Lothian'da perili bir pınar ve Britany'de Berenton'un fırtına yapan bir kaynağı olarak hüviyet değiştirerek anlatıyor. Bunlara belki Barenton prototipi olarak, kıyılarında, ya da sularında tılsımlı bir taş bulunan isimsiz Britanya pınarları, ya da gölleri de eklenmelidir; çünkü tılsımlı özellikler taşlardır ve pınarda değildir. Böyle bir tılsım günümüzde, Snowdonia'da Carnedd Lllywelyn'in doğu yamaçları üzerindeki Llyn Dilyn'i akla getirmektedir. On altıncı yüzyıla değin geri giden bir rivayete göre 'taşlardan, göle götüren yüksek bir yol vardır; ve bir kimse bu yol boyunca giderse, kızgın güneş te olsa, Kızıl Mihrap denilen uzaktaki taşı ıslatmak için su atarsa, geceden önce yağmur yağmazsa bu bir baht işidir (45). Avrupa'da bir çeşit yağmur taşı kullanıldığı hakkında bu yetersiz ve daha çok efsanevi olan delil ile mukayese edildiği zaman müslüman ve putperest Türklerin arasındaki tatbikatı üzerindeki ortaçağ Arap ve İran kaynaklarındaki bilgi boldur ve daha geniş. Onların bu sanatı nasıl elde ettiklerine dair iki rivayet vardır. Daha iyi bilinen rivayeti Gerdizi vermiştir (46). Açıkça bellidir ki bu İbnü'l-Mukaffa'nın verdiği bilgiye dayanmaktadır. İbnü'l-Mukaffa' bir İran zerdüştü olup sekizinci yüzyıl da yetişmiştir, birçok eserlerinden ancak Kelile ve Dimne kitabından başka pek azı bize kalmıştır (47). Nuh tufanı'nın çekilmesinden sonra dünya onun oğulları arasında bölünmüş, Yafes'e hisse olarak Çin'e kadar Türklerin, İslâvların Yecu ve Melcu'un ülkeleri verilmiştir; Yafes okuduğu zaman yağmur yağdıracak olan bir afsunu öğretmesi için Tanrıya dua etmiştir. Yafes bu afsunu öğrenince bunu bir taşa yazmıştır; bu taşı da unutmamak için boynuna asmıştır. Ne zaman yağmur is-

tese bu afsunla yağmur yağacaktır; ve bu taşı o suya atar ve bu suyu hasta bir adama içirirse onun hastalığı geçecektir. Zamanlar geçtikten sonra taş onun soyundan gelen Oğuz, Kalaç ve Hazarlara verilmiştir. Bunlar, bu taşın veraseti üzerinde kavga etmişlerdir. Sonunda Oğuzların elinde kalmıştır, ve belli bir günde bu taşın hangi kavmin olacağı üzerinde kur'a çekmeğe karar verirler. O zaman Oğuzlar, tamtamina ona benzeyen bir taş aldılar ve afsunu bunun üzerine yazdılar; ve reisleri bunu onun boynuna astı. Belli edilen günde kur'a, zamanında çekildi ve taş Kalaçlara düştü. Yafes'in orijinal taşı Oğuzda kaldığı halde Kalaç bu sahte taşla oyalandı. Ve Gerdizi, bundan, Türklerin neden bir taşla yağmur yağdırdıkları neticesini çıkarıyor. Öteki, ihtimal daha eski olan rivayet (48), on üçüncü yüzyıl coğrafyacısı Yakut'ta (49) bulunuyor; bu rivayetini o, Samani hükümdarı İsmail ibn Ahmet (892—907) zamanında yaşamış olan Ebü'l-Abbâs ibn Muhammed el-Mervezî'ye dayandırıyor. Ebü'l-Abbâs'a bu rivayeti söyleyene, bir Oğuz hükümdarı, atalarından birinin, babasıyla kavga ederek doğuya doğru seyahat ettiğini, nihayet bir memlekete geldiğini, ora sakinlerinden birinin kendisine buradan öteye geçmek mümkün olmadığını, bir dağın yolu kapattığını anlatmıştır. O demiş ki 'güneş bu dağın arkasından doğar ve burada güneş yeryüzüne çok yakındır ve üzerine düşünce yakmadığı hiç bir şey yoktur.' Hükümdarın atası sorar: 'Orada herhangi bir kavim veya hayvan var mı?' 'Evet' diye cevap verirler. 'Senin anlattığın şartlara göre onlar orada nasıl yaşıyorlar?' Onlar da cevap verirler: 'İnsanlara gelince, onların yer altında geçitleri ve dağlarda mağaraları vardır, ve güneş doğarken onlar bunların içine girerler ve güneş onlardan uzaklaşıncaya değin orada kalırlar, sonra meydana çıkarlar. Hayvanlara gelince, onlara, bilgi ilham eden taşları alırlar ve her hayvan ağzına bir taş alır, başını göğe doğru kaldırır ve onların üzerine bir gölge salar, ve sonra bir bulut görünür ve hayvanlarla güneş arasında bir yerde durur.' Türk hükümdarının atası bu memlekete girmiş ve orasını tıpkı kendisine anlatıldığı gibi bulmuştur. O ve onun yol arkadaşları hay-

vanlara saldırdılar, taşları topladılar ve taşıyabilecekleri kadar çok toplayarak bunları kendi memleketlerine getirdiler, o zamandanberi bunlar oradadırlar ve bunu yağmur ve kar yağdırmak için kullandılar.

"Yat"ın savaşta bir taktik vasıtası olarak kullanıldığı hakkında en eski kaydı bize Ebü'l-Abbâs veriyor. O bize Samanî İsmail ibn Ahmed'in ağzından duyduğu bir hikâyeyi hükümdarın kendi kelimeleriyle tekrarlıyor (50). Putperest Türklerle bir savaş sırasında İsmail, beraberinde olan adamlarından birinin, kâfir ordusuna bir kâhinin geldiğini ve onların inancına göre bunun dolu bulutları, kar v.b. yağdırmağa gücü yettiğini ve mahvetmek istediği herhangi bir kimseye bunlarla saldırdığını söyleyerek kendisini uyardığını anlatıyor. Bu kâhinin İsmail'in ordusuna büyük bir dolu fırtınası yağdırmak niyetinde olduğu ve dolu tanesinin vurduğu herkesi öldüreceği söyleniyor. İsmail, onları, yalan hurafelere inandıkları için azarlıyor, onlar da, sertçe, kendisini uyardıklarını, yarın bunu kendisinin de göreceği karşılığını veriyorlar. Gerçekten de, ertesi gün tan atarken, eteğinde İsmail'in ordusunun karargâh kurduğu dağın üzerinde büyük bir bulut peyda oldu, bu bulut yayılıp büyümeğe başladı, öyle ki nihayet bütün ordunun üzerini bulutun gölgesi kapladı. Bulutun karalığından ve ondan gelen seslerden telaşa düşerek İsmail atından indi ve kurtarması için Allaha dua ederek secdeye kapandı. Maiyetindekiler ve askerlerinden biri gelip te herşeyin geçtiğini haber verdikleri zaman o hâlâ dua ediyordu ve başı secde idi. Başını kaldırdı ve bulutun ordusundan uzaklaştığını gördü ve işte Türk ordusunun başına büyük dolu taneleri yağıyordu; atları ürkmüştü ve çadırları sökülüştü ve kime dolu çarpmışsa onlar ya sakatlanmış, ya da telef olmuştu. Erleri İsmail'e 'saldıralım mı?' diye sordular, fakat o, 'hayır, Tanrının cezası daha etkin ve daha acıdır' dedi.

Kaşgarlı "yat"ın çok daha barışçı bir maksatla kullanıldığına tanık oldu. Yağma memleketinde, yani Orta, yahut Kuzey-Tiyenşan'da bir vesile ile kendisinin de hazır olduğu bir sırada, yaz ortasında bir yangını söndürmek için kar yağdırıldı. (51)

Bu vasıta Harzemşahların sonuncusu olan Sultan Celâlettin'in, Moğollar tarafından kesin yenilgesinden az önce kullanıldı; bu, kuraklığa son vermek şeklinde daha normal bir amaçtı. Hikâye, sultanın kâtibi olup onun biyografisini yazan Mehmet Neşevî tarafından, biraz da alayla, anlatılmıştır. (52) Celâlettin bugün Doğu Türkiye'de Ahlat(bugünkü Ahlat)'a yakın bir yer olan Valâsjird'e ulaştığı zaman, yerli halk sığınmağın şiddetinden, kuraklıktan, insanlara, ve hayvanlara sineklerin verdiği rahatsızlıktan şikâyet etti. Yağmur taşlarıyla yağmur yağdırmağa karar verildi. Neşevî, onun ilkin bu taşların etkisinden çok şüpheli olduğunu kaydediyor, fakat bunda olsun, başka birçok vesilelerle olsun, bu taşların gerçekten istenilen sonucu verdiğini itiraf ediyor. Sultan, yapılan işe bizzat nezaret etti. Beklenenden daha çok başarılı oldu. Yağmur Valâsjird halkının bu, durmadan bardaktan boşanırcasına yağın yağmurdan adamakıllı ıslanıp ta keşke yağmur istemeseydik diyecek hale gelinceye değin, gece-gündüz yağdı durdu. Bundan başka öyle çamur oldu ki sultanın çadırına gitmek bile imkânsız oldu. Hanımlarından biri herkesin hislerine tercüman oldu, onun şöyle dediği söyleniyor: 'Ey cihan sultanı, bu sanatı yapmakta pek az meharetiniz olduğu görülüyor. Bundan dolayı halkı bu sonu gelmez yağmur belâsıyla kasıp kavurdunuz. Başka biri tam gerektiği kadar yağmur yağdıracaktı' (53).

Moğollar "yat", yahut onların dedikleri gibi "Jada" sanatını Türk komşularından öğrenmiş görünüyorlar (54). Yağmur taşının kullanılması, Moğollarla sıkı ilgileri olan Kitan, yahut Hitaylar'a, görüldüğüne göre malûm değildi, bunlar çağımızın onuncu yüzyılında Kuzey-Çin'de bir krallık kurmuşlardı; adları Marko Polo'nun Cathay'ında ve Çinin Rusça adı olan Kitui'de günümüze kadar gelmiştir. Liao (yani Kitan) sülâlesinin salnameleri onların yağmur yağdırma törenlerine ait ayrıntılı kayıtlar taşımaktadır. Bunların içinde fertlerin suya batırılmaları, suya dayanmaları (dünyanın birçok yerlerinde bilinen işler) (55) ve söğüt ağaçlarına ok atmak şeklinde garip âdetleri vardır. Son söylediğimiz tören başlıca ayinlerinden biri idi ki bunun içinde 'Se-se töreni' olarak bilinmektedir (56).

Wittfogel ve Féng (57), Liaca hakkındaki çok güzel monografilerinde, bunda 'ölünden sonra dirilme töreninin sembolize edildiğini' görüyorlar ve Frazer'in 'ağaç ruhunun öldürülmesi' üzerindeki bölümünü kaydediyorlar (58). Kitanlar, yağmur taşını kullansalardı Liao'nun sülâle tarihi bu gerçeği söz konusu etmemiş olamazdı. Bu büyük sanatında meharetli görünmüyorlarsa da "Jada" şüphesiz on üçüncü yüzyıl Moğollarınca bilinliyordu. Bu Köiten savaşında (1202) hemen hemen Türk olduklarında şüphe götürmeyen Batı-Moğolistan'ın bir kabilesi olan Naymanlar tarafından Cengiz Han'a karşı kullanılmıştı. Sonuç Samanî İsmail'in anlattığı savaşta da aynı idi. Rüzgâr yönünü değiştirdi ve düşmanlarının Cengiz Han'a karşı kopardıkları tipi onların yüzlerine döndü ve onun zafarını sağladı (59). Otuz yıl sonra, Kuzey-Çin'de onun, en küçük oğlu Toluy bu vasıta, askerleri bir Jürechen ordusu tarafından kuşatıldığı zaman başarı ile kullandı; bununla birlikte, özel olarak bildiriliyor ki, havanın tılsımlı değişmesini etkilemek için bir Kanglı Türkün yardımlarını sağladı, 'bu Türk "Yat"biliminde, demek ki yağmur taşı kullanmakta, üstaddı' (60). On yedinci yüzyıl başlangıcında tamamlanmış olan bir Moğol vakayinamesi olan "Altan Tobchi"nin (61) yazarı, diyor ki "Jada" Çin'in son Moğol imparatoru Toghan - Temür (1335—1370) tarafından Moğolları kuzeye doğru Moğolistan'a kovalamış olan Ming'lere karşı kullanıldı. Bu yoldan o büyük bir tipi kopardı, bu tipide düşmanın erleri ve atları donup öldüler. Hayatta kalanlar büyük sedde doğru kaçarak tepete çukurlar kazdılar ki Moğollar bunu, rüzgâr, toprak üstünde ateş yakmağa elverişli olmadıkları zaman soba yerine kullanıyorlardı; başka yakıt olmadığından onlar ısınmak için mızraklarının saplarını boşuna yakıyorlar ve sonra da bu 'ateş çukurlarının içinde çömelmiş olarak soğuktan öldüler. Tarihte ki gerçeklere pek uygun görünmediği halde bu hikâye gösteriyor ki "Jada" o zamanda yerli bir Moğol uygulaması olarak görülmemektedir. Gerçekte, Moğollar, yani Kitan Hanlığının doğu yarısı, Moğollar tarafından birkaç yıl önce yerinde olarak Bataklık Savaşı denilen savaşta (1365) gök gürültüsü ve şimşekle birlikte gelen şiddet-

li bir sağnakta, saltanatının başlangıcında Timür, yahut Temürlenk'in yenilmesini sağlamak için kullanılmıştır (62). Temürlenk'in soyundan olan Ebû Said, 1451 yılında Açlık Çölünü geçerken, askerlerinin sıcağın ve susuzluktan çektiği sıkıntıyı hafifletmek arzusuyla, ordusundaki kimi Özbeklere aynı tılsımı yapmalarını buyurdu ve aynı fevkalâde neticeyi aldı (63).

Günümüzde, bütün Moğol kavimleri arasında "Jada"nın bilindiğine ve kullanıldığına dair çok tanıklar vardır. Buryatlar soğuk ve rüzgârlı bir hava elde etmek için bir türlü kızıl taş kullandılar; aynı zamanda bir kök vardır ki topraktan sökülür, ya da kazılıp çıkarılırsa aynı tesir elde edilir (64). Kızıl taş ihtimal, Kalmuklarda ve Moğolistan'ın kıyı kesimlerinde kullanıldığı gibi şüphesiz bir "bezoar"dır. Kimi geviş getiren hayvanların sindirim organlarında bulunan bir tür katılaşmış cisim olan bezoar herhaldede aslında bir yağmur taşı olabilir. Bu, Ebü'l-Abbâs'ın kaydettiği myth'i hatırlatıyor, Türkler burada kimi hayvanlardan taş elde ederler diye anlatılıyor. Geviş getiren hayvanlar, kendilerini güneşin sıcağına karşı korumak için ağızlarında bir taş tutarlarmış. Bununla birlikte türlü cinsten taşlar her devirde kullanılmış görünüyor. Budist, bugün şamanın rolünü üzerine alıyor. Alman natüralisti Pallas (1741—1811) on sekizinci yüzyıl Kalmuklarının yaptıkları töreni anlatıyor. Kalmuklar ona, havanın değiştirilmesi sıranın büyük ölçüde bir inanç ve ayinler olduğunu ve erkânı bilmek meselesi olduğunu söylemişlerdir. Hattâ Ruslar bile, iyice öğrenmiş olmak ve ayinleri inanarak yapmak şartıyla bu sanatı icra edebilirler. Bununla birlikte bunda iki esassı noktayı unutmamak gerektir. İlk olarak, bu sanat hiç bir zaman kışın yapılmamalıdır, çünkü bitkilere ve hayvanlara zarar vermesinden korkulur ki o zaman bu bir cinayet olur; ikinci olarak, yaz içinde sık sık yağmur yağdırmak ve fırtına koparmak aynı şekilde sakıncalıdır, çünkü bu da börtüböceklerin üreyip çoğalmasına yol açacaktır. (65). Büyük mongolist müteveffa rahip Antoine Mostaert İç-Moğolistan'da Ordos Moğolları arasında, yirminci yüzyılda bu törenin hâlâ yaşadığını görmüştür. Onların kullandıkları yağmur taşı ak ve yuvarlaktır ve bir süğ-

lün yumurtası büyüklüğündedir. Kendilerinden yağmur 'davet' etmeleri istenen lamalar da bataklık bir noktaya giderlerdi. Burada onlar suya ulaşmaya kadar toprağı kazarlar ve daha önce toprak bir küpe biraz su koyarlar, yağmur taşını bunun içine daldırırlar ve bu küpü, dibi suya oturacak şekilde, kazdıkları bir kuyuya koyarlar. Bunu yaptıktan sonra lamalar dua ya başlarlar. Dualar üç gün ve kimi kez daha uzun sürer, ve bu dua günlerinde lamayı çağırmış olanlar ne tütün içerler, ne içki içerler, ne de et yerler (66). Bu, kuraklık zamanında Barenton çeşmesine kafileleri götürmek âdetinde olan katolik papaslarını hatırlatıyor, orada onlar eski putperest ayininin değişik bir hristiyan şekliyle bir haçı suyun içine daldırıyorlar (67). Başka — ihtimal efsanevi — bir kuyudan su çekip kuyunun yanındaki mermer levhanın üzerine dökerek açıkta ne varsa 'insanları ve hayvanları, herşeyi mahvedecek güçte'. (68) bir dolu fırtınası kopartabilen şövalyelere gelince bu şövalyelerde, "yat"larıyla, savaş meydanında, düşmanlarının üzerine göklerin gazabını davet etmek için tılsımlarını kullanan Türk şamanlarının yaptığını yapan, Britanya, yahut Pict büyücülerinin izini görmek fazla hayale kapılmak değil midir?

(*) Bu bildirinin metni Folklore Society'nin 17 Mayıs, 1972 toplantısında okunmuştur. (Folklore Dergisinin cilt — 83, sonbahar 1972 sayısında çıkmış olup oradan Türkçeye çevrilmiştir. Dergi, Londra "The Folklore Society'nin organıdır.

1) Bkz. Şamanizm.

2) Kelimenin türlü dillerdeki muhtelif şekilleri için bkz. Uno Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker*, (Helsinki, 1938), s. 449. Bu sözcük, kesin olarak sanskritçe 'Sramana (Prakrit samana)' dindar dilenci, budist zahit, demek olup çince sha-mên den geçmiştir.

3) Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford, 1972) s. 324.

4) A. L. Kroeber, *Anthropology* (London, 1923) s. 363—364.

5) Mircea Eliade, *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy* (New York, 1964, s. 3.

6) S. 5.

7) Clauson, s. 625. kam'a bakınız.

8) *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World*, çeviri W. W. Rockhill (London, 1900), s. 108. Ayrıca bkz. *The Mongol Mission*, Christopher Dawson yayını (London, 1955), s. 121.

9) Rockhill, s. 239—247; Dawson, s. 177—201.

10) Dawson, s. 198; Rockhill, s. 242.

11) Atâ Melik Cüveynî, *History of the World—Conquerer*, J. A. Boyle çevirisi (Manchester, 1958), s. 59.

12) *Hududu'l-âlem*, V. Minorsky çevirisi (London, 1937), s. 100.

13) Bkz. K. *Komanisches Wörterbuch Codex Comanicus*, (Copenhagen, 1942), s. 191 ve 192. Sir Gerard Clauson'un 12 Mayıs, 1972 tarihli bir mektubunda işaret ettiği gibi bir toplama eserdir. Bu, bir gurup italyan tacirleri tarafından, ya da onlar için, ihtimal 14. yüzyılda, yahut biraz daha önce toplanmış ve sonradan ona geniş ilâveler yapmış olan alman Fransisken misyonerlerin eline geçmiştir. Bu sonraki ilâveler arasında kam katun (büyücü kadın) vardır, kamlic et— ibaresi ise daha eski olan metinde geçiyor. Sir Gerard, tacirlerin bir Latince sözlük topladıklarını ve sonradan bunun Komanca çevirisini bulduklarını ilâve ediyor; misyonerler Komanca kelimeleri toplamışlar ve bunların anlamlarını kaydetmişlerdir.

14) Bkz. Clauson, s. 625, kam ve s. 628 kamla:

15) N. Y. Bichurin (Iakin), *Sobranie o narodakh obitavshikh v Srednei Azii v drevnie vremena* (Moskov—Leningrad, 1950), I, 353.

16) Bichurin, I, 351; W. Barthold, *Histoire des Turcs d'Asie Central* (Paris, 1945) s. 26—27; Gerdiz, *Zeyne'l-Ahkâm*, A. Habibi yayını (Tehran, 1347/1968), s. 260—261.

17) Dr. I. Gerschvitch, 8 Mayıs, 1971 tarihli bir mektupta, orijinal bir vaghêwanın Tanrı' ve veman 'Peygamber'in metatez yoluyla vaghêwan'a döndüğünü tahmin ediyor; bu Arap yazısında faghêfwan biçimine girmiş, bundan da faghînun (faghenûn) biçiminde tahrif edilmiştir.

18) Sharaf al-Zaman Tâhir Marvazi on China, *The Turks and India* (London, 1942) s. 30.

19) H. G. Haverty çevirisi (London, 1881), II, 1077—1078. Ben metnin Habibi yayınına (Kâbül, 1964) dayanarak biraz değişiklik yaptım.

20) Residettin, *Sbornik letopisei*, I/1, L. A. Khetagurov çevirisi (Moskova - Leningrad, 1952), s. 167.

21) Aynı yerde.

22) Eliade, s. 335.

23) *History of the World—Conquerer*, s. 39.

24) *Sbornik Letopisei*, I/1, 167.

25) Onan (Onon) ve Kelüren (Kerulen) arasındaki bölge, burada bugün Kuzey-Doğu Moğolistan ile Sibiryanın Hita bölgesi bulunmaktadır. Bu ifade William of Rubruck'a malûmdur: Onların (yani Moğolların) ilk bulundukları çevre ve Cengiz Hanın ordasının hâlâ bulunduğu yere Onankerule denir. Bkz. Dawson, s. 123, ayrıca 148 ve 170. sayfalar.

26) Bir tibetlinin tarikate girerken kendisinden istenen zor iş 'tipili bir kış gecesinde, birçok ıslak çarşafı doğrudan çıplak vücudunda kurutmaktır', Eliade, s. 437 ve çıkma 37. Eliade aynı zamanda, hind-avrupai kahramanlık mythlerinde 'sihirli ateş' misalleri veriyor: Delikanlı Cu Chulainn'in ilk denemeden sonra nasıl 'öfkeli olduğunun' ve öfkесinin ateşini söndürmek için soğuk su dolu üç fiçinin içine konduğunun hikâyesini anlatıyor (s. 476). Oğlanın içine konduğu ilk fiçinin sanki bir ceviz kabuğu imiş gibi tahtaları ve kasnakları parçalıyor. İkinci fiçiyi gelince, onun içindeki su, fiçinin ağzından bir el-yatımı fokurdayıp yükseliyor. Üçüncü fiçiyi gelince (onun içindeki su o denli ısınmış ki) ona katlanan da olur, katlanamayan da olur. Bunun üzerine delikanlının öfkesi hafifler ve elbiseleri giydirilir. Bkz. *Tain Bo Culnge*, Cecile O'Rahilly yayını (Dublin, 1967) s. 171. 'Sihirli ateş' aynı zamanda, daha sonraki romansta the Sir Kay diye görülen *Cei of Culhwch and Olwen*'in de bir özelliğidir: "... yağmur bardaktan boşanırcasına yağdığı zaman, elinin bir karış önünde ve bir karış arkasında ne varsa, kalbinin büyüklüğünden, kupkuru kesiliyor ve arkadaşları için en dondurucu olan bir soğukta bu el, arkadaşları için ateşi yakan bir çıra oluyordu, bkz. *The Mabinagion*, Gwyn Jones ve Thomas Jones çevirisi, (London, 1949), s. 107.

27) *Sbornik letopisei*, O. I. Smirnova çevirisi, I/2, (Moskova - Leningrad, 1952) s. 51.

28) Sir Henry Yule tarafından iktibas edilmiştir. *Cathay and the Way Thither*, (London, 1915) I, s. 208.

29) Dawson, s. 80.

30) Dawson, s. 198.

31) Dawson, s. 14.

32) Dawson, s. 198.

33) J. B. Chabot, 'Notes sur les relations du roi Argoun avec l'Occident', *Revue de l'Orient*

Latın, II (1894), s. 566—629 (610).

34) *Cambridge History of Iran*, V (Cambridge, 1968), s. 402.

35) Clauson, s. 883, bkz. Ya:t (—d).

36) B. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (Ankara, 1941) III, 3.

37) *The Successors of Genghis Khan*, J. A. Boyle çevirisi (New York ve London, 1971) s. 36—37.

38) J. G. Frazer, *The Golden Bough* (kısaltılmış yazısı, London, 1922), s. 76.

39) Cardiff, 1969, son bölüm (s. 212—354) ormana ayrılmıştır. Çeşmenin bugünkü durumu için bkz. s. 334.

40) Chadwick, s. 300.

41) Her iki rivayet arasındaki münasebet hakkında bugün bkz. R. L. Thomas *Owain or Chwedyl Iarles y Ffynawn*, (Dublin, 1968), s. xxiv—xcvii.

42) *The Mabinogion*, s. 160.

43) Bkz. R. S. Loomis (yayını), *Arthurian Literature in the Middle Ages* (Oxford, 1959), s. 49.

44) R. S. Loomis, *Arthurian Tradition and Chretien de Troyes* (New York, 1949, s. 293).

45) Bu rivayet 1805 Creal'inde, Denbigshire'da Plas Iolynli şair Thomas Prys (1564? — 1634) ile yine Denbigshire, Liansilin'inde, Rhifalslı soy - kütükcüsü John Davies (1652 — 1721 den sonra) e dayanarak kaydedilmiştir. Bu parçayı, Lady Charlotte Guest, *Mabinogion*una (London, 1838—1849) yazdığı notlar, I, 226 ve Sir John Rhys'in *Celtic Heathendom*'unda (London — Edinburgh, 1888) tercüme etmiştir, s. 185—186; Frazer tarafından, s. 76, Rhys'a dayanılarak alınmıştır. Bu basamak taşları gölün suları altında çoktan kaybolmuştur. 1879 da Llandudno Improvement Act 1876'nın verdiği salâhiyetle Llyn Dulyn nehrini şişirmek için bir baraj yapılmıştır ve bunun neticesi olarak suyun normal seviyesi 11 ayak yükseltilmiştir. Bu son bilgiyi Conway Valley Board'un mühendis ve müdürü Mr. J. M. Campbell'in lûtfuna borçluyum.

46) Habibi yayını, s. 256.

47) Avrupada Bidpa fablaları diye bilinen Hind masalları külliyyatının (şimdi kaybolmuş olan) bir orta - farsça versiyonunun Arapça çevirisi olan bu kitap bu masallar kanalıyla batıya geçmiştir.

48) Bunda Nuh'un, yahut Yafes'in adı geçmediği gerçektir; öte yandan bu İskender romansı (ya da daha doğrusu Christian Legend

concerning Alexander)ndaki güneşin doğduğu memleket ve onun mağaralarda yaşayan sakinlerine ait hikâyeden alınmıştır. Dört yüz yıl sonra bu hikâye Carpini ve onun yol arkadaşları tarafından Moğolların arasında işitilmiştir. Bkz. Dawson, s. 24—25, aynı zamanda R. A. Skelton, Thomas E. Marston ve George D. Painter. *The Vinland Map and the Tatar Relation* (New York ve London, 1965) s. 64.

49) Mu'cemü'l - Büldan (Beyrut yayını, 1955 — 1957) II, 24—25.

50) Mu'cemü'l - büldan, II, 25 — 26.

51) Clauson, s. 883; bkz. Ya:t(—d); Atalay, III, 3.

52) *Histoire du Sultan Djelâl ed-Din Man-kobirti*, O. Houdas yayını ve çevirisi, metin, s. 237—238; çeviri, s. 396—397. Ben dostum ve meslektaşım Dr. J. D. Tatham tarafından düzeltilmiş şekilde Arapça metni takip ettim.

53) Sultan Celalettin ve onun babası Sultan Alaettin Mehmet zamanında yağmur taşının kullanılışı hakkında fevkalâde meraklı bilgi için J. Ouatremer'e Residettin çevirisi *Histoire des Mongoles de la Perse*'ne bkz. (Paris, 1836) s. 432—434. Orada o, değerli taşlar hakkında on üçüncü yüzyıldan Arapça bir eserden iktibasta bulunuyor.

54) Bkz. aşağıda, S. 15, çıkma 64.

55) Frazer, 69—71.

56) Karl A. Wittfogel and Fêng Chia—Shêng, *History of Chinese Society: Liao* (907—1125) (Philadelphia, 1964) s. 267.

57) Wittfogel and Fêng, s. 216.

58) s. 296 v. dd.

59) R. Grousset, *L'Empire mongol* (Paris, 1941), s. 112—113.

60) Cüveynî, *History of the World — Conquerer*, s. 193; Residettin, *The Successors of Cenghis Khan*, s. 36—37. *Yal, yat (yad)*ın sonraki bir şeklidir.

61) *The Mongol chronicle Altan Tobci*, yayını ve çevirisi, Charles Bawden (Wiesbaden, 1955) s. 151—152. Ayrıca bkz. Nicholas Poppe'nin *Central Asiatic Journal* (1956) II, s. 309—313 (311 ve çıkma 4) deki yazısına.

62) Hilda Hookham *Tamburlaine the Conquerer* (London, 1962) s. 45—46.

63) V. V. Barthold, *Four Studies on the History of Central Asia*, çeviri V. T. Minorsky, II (Leiden, 1958) s. 167.

64) Harva, s. 221—222. Harva'nın başka bir yerde (s. 153) Irkuts bölgesi Buryatları arasında elde ettiği bir uygulamanın Moğolların ha-

la bir orman Kavmi oldukları devirden kalma olduğu düşünülebilir. Bu çevrenin Buryatları, diyor o, gökten indigine inandıkları bazı taşlara ibadet ederler. Böyle bir taş Balagansk yakınında vardır. Buryatlar buna kuraklık zamanında, yahut yağmur yağdırmak için kurban sunarlar. Bunun rengi aktır ve ilkin yüksek bir dağın üzerine düştüğüne ve oradan şimdi bulunduğu yere geldiğine inanılır. Kudinsk Buryatları arasında, hemen her köyde, böyle anlatılan daha küçük bir taş vardır, bu taş orada köyün ortasında bir direğe bağlanmış olan bir kutu içinde saklanır. Bu taşların daha büyük olduğu Balagansk çevresinde bunlar mütat olarak dört kazık üzerine oturtulmuş bir tahta üstüne konmuştur. Her baharda, yağışlı ve bereketli bir yaz görmek umuduyla, halk onlara su serper ve onlara kurbanlar sunar. Harva'nın topladığı bilgiler N. N. Agapitov ve M. N. Khongalov'un 1883 ve 1890'daki yazılarından alınmıştır

65) Bkz. Ouatremer, s. 435.

66) A. Mostaert, 'Matélaux ethnographiques relatifs aux Mongoles Ordos' *Central Asiatic Journal*, II (1956), s. 241—294 (291—292).

67) Büyük bir kalabalıkla takip edilmiş olan böyle bir alay, 1835 yılının görülmelik kuraklığında düzenlenmiştir, o zamanda Concoret mahalle papazı kuyuyu takdis etmiş, hacın sapını ona daldırmış, perron de Merlin ve yarımcılara su serpmiş, 'bunun üzerine, bize temin ediliyor ki 'şiddetli bir gök gürültüsü duyulmuş, ve öyle şiddetli bir yağmur yağmış ki alay dağılmış.' Barenton'a son resmi alay ta 1925 te düzenlenmiştir (N. K. Chadwick, *Early Brittany*, s. 335.

68) *The Mabinogion*, s. 161.

DERGİMİZİN FIATI VE ABONELERİMİZ

Bildiğiniz gibi, giderek kâğıt ve baskı ücretlerinin artması karşısında bütün basın gibi dergimiz de zor koşullar altında yayımına devam etmektedir. Her şeye rağmen dergimizin fiatını arttırmamaya karar verdik. Bu sebeple abonesini kesmek isteyenlerin durumu bize açıklamaları, aksi halde biriken abone tutarlarını lütfetmelerini rica ederiz. T.F.A.

Kitaplar Arasında :

"Dedem Korkut'un Kitabı,"

Yazan : Ceyhun Atuf KANSU

Orhan Şaik Gökyay hocanın anıtsal yapıtını "Dedem Korkut'un Kitabı"nı (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, 360 + DCLXXI Sf. 50 lira) okuyorum. Orhan Şaik Gökyay, benim öğretmenim olmadı, ne ki Dede Korkut kaynağını ilk onun yapıtından bulup öğrendim ben, "Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları"ndan. "Resimli Mecmua"da yayınlanan Abdullah Ziya - Tahsin Demiray derlemelerini de anmalıyım. Bu derlemeler, yaşamın küçüklüğünden belki, bilincimde ve belleğimde bir iz bırakmamış olacaktı ki, üniversite yıllarımın başlarında okuduğum Orhan Şaik Gökyay uyarlaması beni bir Oğuzlu yaylasına alıp götürmüştü.

Şimdi elimizin altında, anıtsal bir yapıt var. Oniki masalı eski özgün diliyle veriyor ilk önce, sonra geniş bir araştırmayla Dedem Korkut kitabının tarihsel - ekinel boyutları inceleniyor. Bir bilimsel yapıt bir solukta baştan sona okunabilir mi? Örneğin, ben şöyle okurum bir bilimsel yapıtı: İçindekileri gözden geçiririm, çok ilgi duyduğum konuları ilk başta okurum, sonra ilginç öyle genişler ki, bakarım koca kitap bitivermiş. Orhan Şaik hocanın anıtsal yapıtından ilk seçtiğim konu şu oldu, okumak için: "Dede Korkut hikâyelerinde şamanlık izleri." Bu ara bölüme ilginç şuradan geliyor, Dedem Korkut öykülerinde İslamlaşmış Oğuzların Anadolu'ya yerleşmeleri sırasında verdikleri savaşlar anlatılırken, yaşayış, töre, yeryüzüne, insana bakış doğacı bir dünya görüşünün izleriyle ışıltı durur. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığını anlatan öyküde şöyle der Korkut Ata: "Doksan başlı ban evlerin kara yerün üzerine dikkirmişti. Doksan yerde ala kalı, ipek düşenmiş idi. Seksen yerde badyalar kurulmuştu. Altın ayak, sürahiler dizilmiş idi." (Dedem Korkutun kitabı. Sa: 16) Yağma, Orhan Şaik hocamızın verdiği bilgiye göre Şaman yaştanısına bağlı bir sözlendir ki, Müslüman Oğuzlar, Türkmenler bu sözlerde büyük çanaklarla şaraplar içiyorlardı, sağraklarla. Anlatıdaki badyalar kurmanın anlamını veriyor kitabındaki "Söz dizisi"nde Gökyay: "İçki kapları ha-

zırlamak, içki fıçıları kurmak." Yeni girdikleri İslâm dininin koşullarını bir çok yerde aşır giderler bu cıvı cıvı yaşam dolu Oğuz göçebeleri. Örneğin, Dedem Korkut'un anlattığı masalarda kaç göç yoktur. Kadın erkek, kız oğlan birlikte yaşarlar, açık, orta yerde özgür yaşamayı bölüşürler, yer içerler, güreşirler, konuşurlar, söylerler, sevirirler. Yıllar önce okuduğum "Duha koca - oğlu Deli Dumrul" masasında bir şey çok ilgimi çekmiştir. Deli Dumrul Azrail'i, can alıcı meleği tanımaz. Yüce Tanrı'yı bilen, Tanrı birliğine inanan bu Şaman gönüllü koca Oğuz, daha İslâm'ın meleklerinden bilisizdir. Bu anlatılarda en önemli öğe doğa sevgisidir. Bu ilk müslüman Oğuzlar, daha doğadan, doğacı dünya görüşünden kopmamışlardır. İnsan doğa ortasındadır ve açıklığındadır yer yüzünün: Pırıl pırıl güneş altındadır. Orhan Şaik Gökyay bu öykülerdeki Şamanlık izlerini incelerken doğaya dönük Oğuzlu yaştanısı, Oğuzlu öğeleri üzerinde duruyor. Su tapınışı, Dağ ve ağaç tapınışı bu yaştanının doğacı öğelerini oluşturuyor. Oğuzlu Türklerin ekinel tarihi doğa tapınısından fizik ötesi Tanrı inancına geçmenin çelişkileriyle doludur. Anadolu halk gizemliği (örneğin, Hacı Bektaş Veli) İslâmın sofu doğa üstünlüğüne bir tepkidir. Oğuzlu Türkmenler, dağlarda, su başlarında yaşayan bu doğa oymakları Anadolu'nun eski tapınlarıyla, doğa Tanrılarıyla seve seve birleştirmişlerdir geleneklerini, törelerini. Doğa ötesinden hep doğaya dönmeyi yolunu aramışlardır, sulara, dağlarda, yaylalarda bulmuşlardır halk ekininin sığın casını. Halk ekini deyince, bir noktayı daha vurgulayacağım. Türkçede ilk Dede Korkut baskısı, Kilisli Muallim Rifat baskısıdır (1916). Neki, her alanda halk ekininin Oğuzlu Türkmen'in varlığının, Anadolu halk kökünün araştırılması halk devleti cumhuriyetle başlar. Halk Bilgisi - Folklor, Cumhuriyetin gür memesinden beslenir. O. Şaik hocanın Cumhuriyetin 50. yılında yayınlanan anıtsal yapıtını okurken coşkuyla diyorum ki, cumhuriyet dönemi Türk ekini için gelincikli bir buğday tarlasıdır.

Akababa Köyü'nde Halk Tedavi Usulleri

Derleyen : Selçuk AYTAZ

(Kaynaklar: 1. Aslı Uçar, 80 yaşında. Köyün yerlisi. Uzun seneler köyün ebesi olarak çalışmış. Yaşlılık nedeni ile artık çalışmıyor. 2. Aynur Ozan, 46 yaşında. 3. Hatice Ozan, 39 yaşında).

AKBABA KÖYÜ, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlıdır. Halk, hastalıkları, büyüklerinden gördüğü veya duyduğu şekilde iyileştirmeye çalışmaktadır. Köyünde en çok bilinen ve tatbik edilen tedavi usulleri şunlardır:

KADIN HASTALIKLARINDA : Ebe Aslı Uçar'ın verdiği bilgiye göre, köyde her türlü kadın hastalıkları ve kısırlık tedavisi için başvuru üç yol vardır:

1. Alabalık dövülür, sarmısak, biber, et, kuyruk yağı ilâve edilir. Cevizden biraz küçük parçalar haline getirildikten sonra tatbik edilir.

2. Günde iki defa, kadın sıcak kül buğusuna oturtulur.

3. Çam ağacından akan karasakızdan yakı yapıp kadının beline yapıştırılır.

Doğum yapmış bir kadının ise bakımı şöyledir :

1. Doğumdan hemen sonra kavrulmuş toprağa (höllük) anne ve bebek sarılır. Bu sıcak toprak anneyi ve bebeği her türlü hastalıktan korur.

2. Halk arasında 'Al Bastı' olarak bilinen Lohusa Humması hastalığından anneyi korumak için, yatağın baş ucuna Kuran, süpürge, iğne koyarlar. Kadının odasında da bir erkek kalır. Zira, Al Bastı'nın amili olarak bilinen 'Al Karısı', Kuran, süpürge, dikiş iğnesi ve erkekten korkar ve lohusanın yanına yanaşamaz.

3. Annenin ve bebeğin koltuk altı ve boyun kısımlarına tuz konur, ayrıca bebeğin göbeğine ipek yakılıp bastırılır.

ÇOCUK HASTALIKLARI : Pamukçuk :

1) Anne aç karnına dua okur, sonra saç örgüsünün ucunu büküp, üç sabah çocuğun ağzını siler.

2) Çocuğa karadut şurubu içirilir.

Kızamık: Kızamık şekeri ve bol bol tatlı yedirilir, sıcak tutulur.

Boğmaca: 1) Siyah eşek sütü içirilir.

2) Kahve limonla kaynatılıp içirilir.

Yürümeyen Çocuklar : 1) Çocuğun iki baş parmağı bağlanır. Cami kapısına götürülür. Götüren kişinin, annesinin ilki olması mecburiyeti vardır. Camiden ilk çıkana makasla bu ip kestirilir.

2) Hiç tartılmamış eti çocuğun yıkanmış suya koyarlar. Çocuk 3 gün bu şekilde, etin konduğu su ile yıkanır. Sonra bu et, üç yol ağzına gömülür. Çocuk yürümeye başlar.

Uyumayan Çocuklar: Hocalar tarafından yapılan "dışık" çocuğun üstüne asılır.

Korku, dil tutulması: Kurşun döktürülür. Dökülen kurşunun akşam namazından sonra olmaması lâzımdır.

Çocuğun yaz hastalıklarında : Dağlarda bulunan 'hava otu' kaynatılır. Çocuk üç gün bu suyla yıkanır.

KIRIK VE ÇIKIKLAR : Kırık ve çıkıklar köyde "sınıkçı"lar tedavi ediyorlar. İki şekilde sarılıyor:

1) Yumurta çırpılır, içine sabun konup bağlanır.

2) Havacıya hamurla karıştırılır, kırık veya çıkığın üzerine sarılır.

DİĞER HASTALIKLAR : 1) Soğuk algınlıkları : Karabiber çaya karıştırılıp içilir.

2) Mide hastalıkları: Nane - limon kaynatılıp içilir.

3) Göz hastalıkları: Çayla banyo yapılır.

4. Egzama - el çatlakları: Yoğurt sürülür.

5. Cilt Hastalıkları: Alabalık yağı sürülür.

6. Sara, baygınlık: Muska yaptırılır, 'Kıtap açtırılır'.

7. Kansızlık: Bal ve yumurta yedirilir.

8. Çıban: Soğan küle gömülür. Sıcak sıcak yaraya konur. Çok ağrılı ise tatlı hamur bastırılır.

9. Barsak parazitleri: Kabak çekirdeği ezilir. Balla karıştırılıp aç karnına içirilir.

10. Diş ağrısı: Karanfil konur.

11. Diş kanaması: Tuz bastırılır. ➡

Folklorcu Ziya Gökalp

— 1 —

Yazan : Hikmet DİZDAROĞLU

Ziya Gökalp'ın folklorcu yönü üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu alanda, iki makale dışında önemli bir incelemeye rastlamıyoruz (1). Oysa, Ziya Gökalp'ın folklorcu yanı bilinmedikçe, kişiliğini bütünüyle kavramak olanağı zayıflar, bir yönü eksik kalır. Çünkü, Ziya Gökalp'ın folklorla ilgili çalışmaları, zamanına göre çok ileri atılımlardır, folklor ve etnografyaya ışık tutucu niteliktedirler.

Ziya Gökalp'ın folklor ve etnografya ile ilgilenmesini, Türk kültür ve uygarlık tarihi üzerindeki çalışmalarının zorunlu bir sonucu saymak gerekir: Türk kültür ve uygarlık tarihinin kaynaklarına giden Gökalp, Türklerin inanç sistemlerini, gelenek ve göreneklerini, törelerini, toplu yaşayış düzenlerini, gerçek ya da efsanevi Türk kahramanlarını tanıtırken, bir ucundan, Türk folkloruna da yönelmiş oluyordu. Bir başka deyimle o, bilimsel çalışmalarını sürdürürken, folklor ve etnografyanın ve rilerinden uzak kalamazdı. Yazılı belgeleri bulunmayan dönemler için, folklor ve etnografya ürünleri, yararlanılacak başlıca kaynaklardır.

12. Sıtma: Sarı tavuğun etini ve kumluğu yedirilir.

13. Sarılık : Damak içinde bir damar kesilir. Ayrıca alın ortasındaki bir damarda kesilip bol kan akıtılır. Bulgur ve bal yedirilir.

14. Kabız: Aç karnına çiğ süt içirilir, fayda etmezse bir kaç kaşık zeytin yağı içirilir.

15. Kulak ağrısı : 1) Ana sütü sağılıp tuz ilâve edilir ve kulağa damlatılır.

2) Elma pişirilip suyu kulağa damlatılır.

16. Göğüs hastalıklarında : İhlamur içirilir.

Baş ağrısı : 7 evden 7 iplik toplanır. Okunarak 7 yerinden düğüm yapılır. Hastanın beline bağlanır. Baş ağrılarından kurtuluncaya kadar çıkartılmaz.

Kendisi bu konuda şunları söylemektedir: "Yazılı edebiyata ve az çok sanayi ve umrana malik olmayan iptidai cemiyetler, ne yazılı vesikalar, ne de âbideler bırakamazlardı. Binaenaleyh bu gibi cemiyetler tarihe malik olamazlardı. Halbuki bunların da kendilerine göre dinî, ahlakî, hukukî, iktisadî, ilh. müesseseleri ve bunların mecmuu olmak üzere birer medeniyeti vardı. O halde iptidai cemiyetlerin bu medeniyetlerini bize hangi ilim gösterecekti?"

Bu ilim, 'kavmiyyat' yani 'etnografya'dır. Tarihin usulü ile kavmiyyatın usulü arasında müsterek nokta, ikisinin de şahadetlere istinat etmesidir. Şahadetlerin tenkidi hususunda bu iki usul aynı kaidelere tâbi olabilir. Şu kadar var ki, kavmiyyatta nazara alınan şahadetler, seyyahların yani bizzat kavmiyyatçıların şahadetleridir. Zira, tarih, Volney'in dediği gibi, "ölü vak'alar"dan, yani tarassut ve tecrübeye tabi tutulamayan hadiselerden bahseder. Kavmiyyat ise "dirî vak'alar"ı tetkik eder. Tarihin mevzuu geçmiş zaman olduğu halde, kavmiyyatın mevzuu hâlî hazırdır.

Yazılı edebiyatları olmayan iptidai cemiyetlerin medeniyet tarihi kavmiyyattır." (2).

Ziya Gökalp, folkloru, etnografyanın bir dalı sayar. Ona göre, etnografya, ilkel toplulukların uygarlık tarihidir. Ancak, "Medenî milletlerin içinde de halk namı verilen şifahî ananelere malik bir kısım vardır. Bu zümrenin bütün ananeleri satırlara geçmemiş, sadırlarda kalmıştır. İptidai cemiyetler gibi bu halk zümreleri de kavmiyyatın mevzuunu teşkil ederler. Fakat kavmiyyatın bunlardan bahseden kısmına Avrupalılar ayrı bir isim takarak folklor derler. Biz de bu kelimeyi 'halkiyyat' kelimesiyle lisanımıza naklettik." (3).

Folklorla etnoloji ve etnografyanın aynı ya da ayrı bilim dalları olup olmadıkları bugün de tartışma konusudur ve kesin bir sonuca bağlanmamıştır. Bilim adamlarından bir kısmı, her üçünü ayrı bir dal kabul eder (4). Bir kısmı ise, etnografya ile

folkloru, etnolojinin kapsamı içine alır (5).

Ziya Gökalp'ın folklorla önem veriş, kültür ve uygarlık anlayışıyla bağlantılıdır. Kültürü, "halkın geleneklerinden, kullanımlarından, törelerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, musikisinden, dininden, ahlakından, estetik ve ekonomik ürünlerinden" oluşmuş yaratıcı bir kaynak sayar. Bu nedenle, halkla ilgili her şeye ilgi gösterecek, halk kaynağına yönelecekti. Halka doğru gitmek, kültüre doğru gitmek demektir. "Çünkü, halk, ulusal kültürün canlı bir müzesidir."

Tutarlı bir dünya görüşü olan Gökalp, halk-aydın ve kültür-uygarlık ikiliğinin ortadan kaldırılmasını, dengenin sağlanmasını, boşluğun kapatılmasını savunmuştur hep.

Halka gidişin iki anlamı vardır onca: Birincisi, halktaki kültür değerlerinden yararlanmak, ulusal varlığımızı bu yolla güçlendirmek; ikincisi de halka uygarlık götürmek, onu aydınlatmak, çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmaktır. Gökalp, kültürün halkta, uygarlığın aydınlarda olduğu inancındadır. İkisinin birleşmesi, birbirini tamamlaması, halk-aydın ikiliğinin ortadan kalkması gerekir.

"Görülüyor ki, aslında halka doğru gitmek, kültüre doğru gitmektir. Aydın, halka yönelmediği sürece ulusal değerlerden uzaklaşarak sun'i bir ortam içinde bozulacaktır. Oysa, aydının halka yönelmesi, aslında en büyük itici güç olan, kültürü kazanmasını sağlayacaktır." (6).

Ziya Gökalp'ın Türkçülük, milliyetçilik ve halkçılık ülküsü onun bütün bilimsel çalışmalarının odak noktasıdır. Bilim adamı olarak, düşünür olarak, folklorcu olarak amaçladığı tek şey; Türk halkını uyandırmak, ulusal değerleri tanıtmak, kendimize güven duygusu aşılamak, Türk ulusunun bütünlüğünü korumaktır. Yazılarında ve eserlerinde, bu kutsal ülküyü gerçekleştirme çabasını buluruz.

İşte Ziya Gökalp'ı folklor kaynaklarına yöneltten etkenler bunlardır.

Ziya Gökalp'ın folklor alanındaki çalışmaları, kapsamı ve içerikleri bakımından, iki döneme ayrılır.

İlk evrede, Türk tarihi, Türk uygarlığı, Türk kültürü ile ilgili bilimsel çalışmalara

önem verdi. Bu dönemde asıl amacı, bütüncül bir görüşle, Orta Asya Türklerinin, atalarımızın, geçmişteki yaşayışını, toplum düzenini, devlet yönetimini, kültür ve uygarlık alanlarında yaptıklarını gün ışığına çıkarmak, tarihimizin ve Türk toplumunun kesintisiz olarak nasıl bir gelişme çizgisi izlediğini ortaya koymaktır.

Folklor burada bir araçtır. Yazılı kaynakların bulunmadığı yerlerde, folklor ve etnografyadan yararlanmıştır.

Anadolu Türklerinin, özellikle Diyarbakır ve yöresinde yaşayan etnik toplulukların folklor ve etnografyası ile ilgilenmesi, halk masallarını derlemesi, manzum masallar yazması, halk türkülerini notaya alması, "Halk Klasikleri" dizisinin gerçekleştirilmesi yolundaki çabaları, Etnografya Enstitüsü ve Arkeoloji Müzesi kurma tasarıları, eylemli folklor çalışmaları ve ürünlerini yayımlaması ise, ikinci dönemle ilgilidir.

★

Ziya Gökalp'ın folklor anlayışını ve bu alandaki çalışmalarını şöyle özetleyebiliriz.

1. Gökalp, folkloru "sözlü gelenek" olarak tanımlar (7) ve folklor ürünlerini bu açıdan inceler.

Folklorun inceleme alanını sekiz dala ayırır.

a. "Şifahi bediiyyat: Şarkılar, destanlar, darbımeseller, bilmece, efsaneler, rakıslar, şifahi musiki.

b. Şifahi diniyyat: İtikatlar, âyinler, dinî teşkilâtlar, ilâhiler, dualar, menkıbeler, üstureler, kozmogoniler.

c. Şifahi ahlâk: Atalarsözü, halk sözü, ahlâkî kıssalar.

ç. Şifahi hukuk: Örfler, âdetler.

d. Şifahi iktisat: Cari bulunan iktisat kaideleri ve ameliyeleri.

e. Şifahi tababet: Sihirle karışık tababet ve sair fenler.

f. Şifahi mantık: İptidai tasnifler ve makuleler.

g. Şifahi lisan: Lisanın halkça müstamel bütün sesleri, kelimeleri, kaideleleri." (8).

Folklor üzerinde çalışanlar, onun ayrımına göre, bu konuları ele almalı ve araştırmalarını bu alanlarda yapmalıdırlar.

2. Ziya Gökalp, toplum düzeninde ve tarihin kaynakları arasında geleneklerin öne-

mi üzerine dikkatimizi çeken ve geleneklerin niteliğini belirten ilk düşünürümüzdür. Onun tanımıyla, "Anane, vakıaların şifahi surette halkın salif bir batnından lâhik bir batına intikalidir." (9).

Gelenekler, halkın değer yargılarıdır. Geleneği anlamak için, bu değer yargılarındaki özellikleri bilmek gerekir. Halk, "hiç bir vakit, fikirlerine mefkûre ve kıymet aşılamaksızın düşünemez. Cemaat bir işin yapıldığını söylerken, yapanın mukaddes yahut mel'un olduğunu da beraber söyler. Binaenaleyh o işi yapan kudrete keramet yahut sihir nazarıyla bakar."

Tarih, değer yargılarına değil, gerçek yargılara önem verir. "Tarihin hakikat olarak kabul edeceği rivayetler, kıymet hükümlerinden çıplak, salt seniyet hükümleri olmalıdır." der. Bununla birlikte, gelenekler, tarihin yararlanacağı en önemli kaynaklardan biridir. Çünkü gelenekler, halkın nasıl düşündüğünü, neler duyduğunu, dünya görüşünü, inançlarını yansıtır. Örneğin, "bir Jan Dark, bir Napolyon halkın muhayyalesinde menkıbevi bir şahsiyet olur. Daima, tarihin tanıttığı kahramanlarla menkıbenin tanıttığı kahramanlar arasında derin farklar vardır."

Menkıbenin tarihi gerçekleri değiştirme-sinden korkmamalıdır. Yararlanmasını bilirsek, bu değiştirilmiş gerçekler, bizi bir takım doğrulara götürebilir.

Gökalp, "maşerî vicdana tercümanlık bakımından, geleneği beş basamağa ayırır (10).

Birinci yani en üst basamak üsture, ikinci basamak menkıbe, üçüncü basamak tandırname inancı, dördüncü basamak masal, en alt basamak da efsane'dir. Gökalp, bu derecelendirmeyi şöyle açıklar: "Üstureler ananelerin en yüksek derecesidir. Bir üsture zayıflamaya başlayarak kutluluğundan bir miktar kaybederse, 'menkıbe' derecesine sukut eder. Menkıbe de kutluluğunu biraz daha kaybederse 'tandırname' ahkâmı, 'Keçe Kitap' itikatları derecesine iner. Tandırname itikatları da bütün kutluluğunu kaybedince, ananeliği diniyat sahasından bediiyat sahasına geçerek 'masal' ve 'efsane' adını alır." (11).

Bunlardan üsturelerle menkıbeler, birer törenle ilgilidirler. Dinsel törenlerdeki garip hareketleri ve davranışları açıklamak

için, halk, ya bir üsture, ya da bir menkıbe yaratma yoluna gitmiştir.

Gökalp bu konuda şu örnekleri vermektedir:

"Eski Oğuz menkıbesine göre, Kara Han'ın, oğlu Oğuz Han tarafından yaralanması, kurban âyininin halkça izahını gösteren bir menkıbeden ibarettir. Daha eski bir zamana çıkarsak, bu menkıbenin bir üstureden istikak ettiğini görürüz.

Türk tarihindeki Uygur ve Oğuz ananeleri ya üsturelerden yahut menkıbelerden ibarettir. Bu ananelerdeki Boğu Han'la Oğuz Han'ı ve Kara Han'ı tamamiyle birer tarihi şahsiyet addetmek hatadır. Bununla beraber, bunların medeniyet tarihinde mühim rolleri vardır. Çünkü, bunlar, bir taraftan dinî âyinlerle bayramları, diğer taraftan siyasi teşkilâtları izaha hadimdir." (12).

Gökalp; atasözlerini, deyimleri, bilmece-leri, halk türkülerini, destanları da gelenek ürünleri arasında gösterir ve bunların uygarlık tarihi bakımından önemli olduklarını belirtir. (Devam edecek)

(1) Mehmet Halit Bayrı, "Ziya Gökalp ve Türk Folkloru", Türk Yurdu dergisi, c. XXVI, sayı: 5-6, 1-15 Sonfesrin (Kasım) 1942; Abdülkadir İnan, "Gökalp ve Türk Folkloru", Türk Kültürü dergisi, sayı: 36, Ekim 1965.

(2) Ziya Gökalp, "Tarih ve Kavmiyyat", Küçük Mecmua, sayı: 17, 25 Eylül 1338 (1922).

(3) Ziya Gökalp, "Halkiyat. I. Masallar", Küçük Mecmua, sayı: 18, 2 Teşrinievvel 1338 (1922).

(4) Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halkedebiyatı, İstanbul 1969, s. 6-10.

(5) Doç. Dr. Sedat Veyis Örneç, Etnoloji Sözlüğü, Ankara, 1971, s. 80 (Etnografya), s. 80-84 (Etnoloji), s. 88-89 (Folklor).

(6) Prof. Dr. Orhan Türkoğan, "Gökalp'ta Halk ve Aydın İlişkisi", Milliyet gazetesi, 17 Nisan 1973.

(7) Ziya Gökalp, "Tandırname", Küçük Mecmua, sayı: 23, 20 Teşrinisanı (Kasım) 1338 (1922).

(8) bkz. Yukarıda, 2 numaralı dipnotunda anılan kaynak.

(9) Ziya Gökalp, "Tarih Usulünde Ananeler", Küçük Mecmua, sayı: 14, 4 Eylül 1338 (1922).

(10) İbid.

(11) İbid.

(12) İbid.

Türk Halk Müziği Araştırması ve Halûk Tarcan'ın Cevabı

— II —

6 ncı ve 10 ncü Soruları Beraber Cevaplandırıyorum :

Çok seslendirmek geniş bilgi ve tecrübe işidir Gerçek mânâda bu iş için besteci olmak lâzımdır. Çok seslendirmeden ne anlıyoruz önce onu tayin edelim.

1 — Bir halk ezgisini alıp ona uygun gelecek ses bünyesi içine yerleştirmek. Buna ilim dilinde Armonize etmek diyoruz.

2 — Bir halk ezgisini alıp onu nüve, çekirdek, fikir, tema olarak kullanmak geliştirerek bir "biçim" haline getirmek bir senfoni bir konçerto bölümü yapmak..

Örneğin bir zeybek ezgisinin tamamını ya da bu ezgiden bir hücreyi ya da sadece ritmini hareket noktası alıp bir biçim, sanat biçimi, Lid biçimi vb. halinde geliştirerek bir yapıt meydana getirmek.

Bu doğrudan doğruya "bestelemek" oluyor.

Besteci kendi yarattığı bir zeybek ezgisini bile kullansa gene halk müziğinden yararlanmış, asıl anlamıyla esinlenmiş oluyor.

3 — Bir halk melodisini Moda'ya göre saz grupları ya da saz ve ses toplulukları tarafından icra edilecek şekilde uygulamak, buna da aranjman müzik diyoruz ki bu tür müzikle hafif müzik alanına giriyoruz.

Maalesef birçok zamanlar uygulama, aranjman müzikle, halk müziğinden yararlanarak yapılan armonize müzik ve beste müzik birbirine karıştırılmaktadır. Aranjman müzikle diğer ikisi arasında değer hükmü açısından kıyaslama yapmak mümkün değildir.

Aranjman müzik yapanlar büyük ekseriyetle bilgi seviyeleri çok düşük olduklarından, çok seslendirme zevksiz ve düşük seviyede yapılmaktadır.

Ticari gayeler, acele olarak moda'yı izlemek zorunluğu telâşlı seviyesiz uygulama belki de uydurmalara sebep olmaktadır.

Buna mâni olmak ancak müzik öğreniminin gerçek değerinin anlaşılması yani kültür seviyesinin yükselmesiyle olur. Kültür seviyesinin yükselmesi sonucu önce, dinleyici "ayıp" denecek derecede zevksiz olarak yapılan uygulama müziği reddeder, dinlemez, ıslıklar, plâklarını almaz. Aynı zamanda seviyeli icracı çalmaya yanaşmaz ya da aranjör, uygulayıcı yaptığı işin

büyük bir yutturma olduğunu itiraf ve kabul eder. Bunun içinde Millî Eğitim yoluyla genel kültür seviyesinin yükselmesini beklemek gerekir.

Şu anda aranjman müzik bulunduğu yolda yürüyecektir. Zannımca halk müziği sanatkarlarını en çok üzen saf müziklerini yozlaşmış bozulmuş şekil değiştirmiş olarak görmeleridir. Ve üstelik bu yolla çok para kazanıldığını müşahade etmeleridir.

Bu mahzurlara rağmen aranjman müziğin bazı faydalı tarafları da olduğunu itiraf etmemiz gerekir.

Aydın kitle hemen büyük çoğunlukla Türk halk müziğiyle bu yolla daima temas halinde dir.

En önemlisi, Balkan memleketleri en güzel melodi festivalinde gene böyle bir aranjman yoluyla bir Türk melodisini 1 ncı seçmiştir, yani birden milletlerarası hafif müzik alanında temsil edilmek imkânını elde ettik.

İlk iki grup çok seslendirmeye geelim: Halk türkülerini armonize etmek yoluyla çok sayıda ve çok değerli koro eserleri verilmiştir. Halk ezgilerinden yararlanarak yapılan bestelerin de sayısı çoktur. Senfoni, konçertolar, piyano, keman, viyolonsel, üçlü, dörtlü vb. için yazılmış bir çok eserler vardır.

Zaten Cumhuriyet devri müzik sanatı bu "millî ekol" dediğimiz müzik faaliyetiyle açılmıştır. Bu devrenin ilk temsilcileri A. Saygun, C. Reşit, U. C. Erkin, N. K. Akses'dir. Bu bestecileri izleyen kuşaklarla bu akım zamanımızda diğer akımlarla devam etmektedir.

Bu şekilde yapılan eserlerin gerçek sanat değerleri olduğundan bu ekol bugün evrensel müzik tarihine geçmiştir.

Artık herhangi bir ülkede ve herhangi bir konser programında bir Beethoven senfonisinden sonra bir Türk bestecisinin, Türk halk müziğinden yararlanarak ya da esinlenerek yazdığı bir konçertoyu görmek mümkün olacaktır.

Yani geleneksel Türk halk müziği, bu besteler yoluyla dünyanın malı olarak evrensel kültüre dahil olmuştur.

7 ncı Sorunun Cevabı :

Halk müziğinin icrası... Buna Halk Müziğinin doğuş ve oluş şartları cevap verir. Yani gelenek

neyi gerektiriyorsa Halk Müziği bu şekilde icra edilmelidir. Ve zaten edilir. Buna kimse karışamaz, geleneğin yolunu değiştiremez. Değiştirilmek için uğraşırsa elde edilecek sonuç gelenek dışı müziktir; artık geleneksel Halk Müziği alanı terkedilmiştir.

Halk Müziği tabiatındaki bir ağaç, bir çiçek bir dağ bir nehirdir. Bu doğduğu hali ve şekliyle güzeldir, tabiatın kendisi belki de tabiatın bir harikasıdır.

Ulu bir ağacı budamakla onun daha güzel olacağı düşünülemez.

Bir selale yoluna, betondan setler yapmak suretiyle o ancak çirkinleştirilir.

Sun'î gübreyle yetiştirilen meyve çok güzel bir örnektir; rengi ve ağırlığı belki farklıdır ama meyveyi meyve yapan lezzeti berbattır.

Tabii çevre şartları içinde ve bir geleneğin devamı olarak doğan Halk Müziğini sun'î müdahalelerle bozmamak gerekir. Yani yaratmaya yaratılmaya karışmak onu yozlaştırmak, gelenek dışına itmek demektir.

Elbette ki geleneğin zaman ve mekân içindeki ağır fakat "dem"li gelişmesine diyeceğimiz yok.

Halk Müziğinin geleneksel olandan başka alana geçmesini ilim, Etnomuzikoloji ilmi (şekil değiştirme — transformation) görüşü altında inceler. Bu takdirde 10 ncü sorunun çerçevesi içine gireriz.

8 ncı Sorunun Cevabı :

Bu suali, halka müzik eğitimi vermek, halka, halk müziğini öğretmek şeklinde anlıyorum. Çünkü 7 ncı sorunun cevabı olarak halk müziğinin geleneksel doğma şartlarına dokunmamak gerektiğini savunmuştum. Şu hale göre bir Aşık'a nota öğretir, form bilgisi verirsiniz onu bilginin etki alanı içine almış olursunuz. Öyleyse bu sual'in cevabı halka halk müziğini öğretme konusunda düşünceler şeklinde olacaktır.

1 — Yaratılma haline dokunulmayan halk müziği ilkokullardan başlayarak kitleye yaygın hale getirilir. Bugün okullarda, genç müzik öğretmenlerinin çalışmaları ilkokul okul şarkılarının temelini Orta Avrupa çocuk ve halk şarkıları, Noel şarkıları teşkil eder.

Çok zengin olan halk müziğimizden yapılan seçmelerle her yıl Ekim — Haziran'a kadar süren 8 aylık, nazari olarak 32 haftalık öğrenim yılında en aşağı 10 halk türküsü öğretilir. Demek ki çocuk ilkokulu bitirince 50 halk tür-

küsü tanımış ve bizzat söylemiş olacaktır. Bu satırları yazan ben ilk öğrenimini İzmirde yapmış bir öğrenci olarak bir tek halk türküsü öğrenmiş değilim. Kaç aydın kişi kaç halk türküsü bilir? Bu sorunun cevabı Türk kültürü, millî kültür için çok acıklıdır.

2 — Türkiye'deki Türk halk müziğinin sembolü olan bağlama Konservatuar ve Müzik okullarının öğrenim programına girmelidir, "millî saz" olarak girmelidir. Bağlama'nın İspanya ve İtalya'da karşılığı gitardır.

Arkadaşlarla kurmuş olduğumuz bir özel müzik okulunda bunun ilk tecrübesini yapmak istiyordum, olamadı.

3 — a) Konservatuar ve müzik okulları bale sınıflarında Halk Oyunlarının adımları öğretilmeli ve sınıf geçmeye tesirli olmalı.

b) Solfej sınıflarında Aksak ritimler ve kahlıpları,

c) Beste sınıfında genel anlamıyla halk müziği öğretilmeli,

d) Musiki tarihinde Türk Halk Müziğinin yeri olmalıdır.

Geleneğin bilimsel olarak muhafaza edileceği yerler bu müzik yuvalarıdır. Yakın gelecekte Etnomuzikologlar ve halk kültürünü bilen koreograflar bunların arasında çıkacaktır. Böylece Etnomuzikoloji alanında ilmi araştırmacı ve halk müziğini bilen koreograf bu konudaki ihtiyaca cevap vereceklerdir.

11 ncı Sorunun Cevabı :

Halk müziğini notaya alabilecek kabiliyetteki kişileri bir kaç grupta toplayabiliriz.

1 — Solfej bilip te halk müziğiyle fiilen ilgisi olan yani çalan ya da söyleyen ya da derleme yapan kişiler ki bunlar radyo ve konservatuarlar çevrelerinde toplanmışlardır. Örnek olarak Nida Tüfekçi, Sadi Yaver Ataman'ı verebilirim ki bu değerli müzikçilerimizin verecekleri pek çok isim olacaktır.

2 — Türk Çağdaş Müziği bestecileri, konservatuarlardaki armoni ve bazı solfej öğretmenleri..

3 — Bu iki gurubun dışında konservatuarlarda solfej sınıfını bitirmiş olan öğrenciler kısa bir öğrenim ve tecrübe yoluyla nota'ya alma tekniğine sahip olabilirler.

Ben, Sorbonne'da nota'ya alma prensip ve tekniğini Fransız gencine öğretmekle sevinç ve fakat aynı zamanda üzüntü duyan bir öğretmen olarak Türk gencine bu bilgilerimi verebilirim. Çünkü milletlerarası kongrelerde

Konya ve Tokat Bedduaları

Derleyen : Dr. Saim SAKAOĞLU

Aşağıda, iki ayrı ilimizde derlenmiş beddualar yer almaktadır. Bunlardan ilki tarafımızdan Konya ili merkezinde tesbit edilmiştir. Diğerleri ise, 1966—1967 ders yılında öğretmen olarak bulunduğumuz Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi'nde öğrencilere derlettiğimiz malzemeler arasından seçilmiştir. Konya'da bedduaya ilenç, Tokat'ta ise karış veya kargış adı verilmektedir.

Derlenen malzemeler alfabetik olarak verilmiştir. İleride bu saha ile ilgili daha orijinal bedduaları sunacağımızı umuyoruz.

KONYA BEDDUALARI

I

1. Allah belânı versin.
2. Avsun avsun (afsun) avlasın, güneşi görsün kavlasun (daha beter olsun, derisi yüzülsün).
3. Basdissemene uğra.
4. Cehennem dibine git.
5. Gidişin ola da gelişin olmaya.
6. Gözü kör olasınca.
7. Gözünü toprak doyursun.

tespit edilmiş olan yazı tekniği, yazı işaretleri, analiz biçimleri vardır. Bu prensiplere göre yapılacak analiz ve alınacak sonuçların tesbitiyle Türk halk müziği bütün dünya etnomuzikologlarına hitap eder hale gelir. Bu belgelere dayanarak Türk halk müziğinin zenginliğini dünyaya tanıtır ve geleneksel Türk müziğini dünya müziğinde lâyık olduğu yere oturtabiliriz.

Bu öğretim için iki haftalık bir çalışma yeterlidir. Ayrıca bir defaya mahsus olmak üzere 1 nci ve 2 nci gurupları teşkil eden değerli müzisyenlerle bir araya gelip, milletlerarası prensip biçim ve işaretleri halk müziğimizin icapları açısından inceleyip bir "Geleneksel Türk Halk Müziği notaya alma ve analiz kodeksi" hazırlamamız gereklidir. Yoksa her araştırmacı kendi bilgi ve sistemine göre hareket edecek ve sonunda büyük bir kargaşalık meydana gelecektir. Bu şartlar altında yapılan analizlerin milletlerarası bilimsel alanına çıkmasına imkân hâsıl olmayacaktır.

Bu 11 nci sual sorulur sorulmaz ilk akla gelen

8. Hasta döşeklerinde eriyesice.
9. Hayrını görmeyesice.
10. Siydivakkasına uğrayasice.
11. Sürüm sürüm sürünesice.
12. Tez git de enseni güneş yakmasın.
13. Vurgunu yiğün (fazla, çok) gelesice.
14. Zehrimar (yılan zehri) ye.
15. Zıkkımın peki.

TOKAT BEDDUALARI

II

1. Allah canım alsın.
2. Baba çıkasice.
3. Babanın dibi.
4. Baba tutasice.
5. Baykuş tünesin evine barkına.
6. Boyun bosun devrüle.
7. Cehennem dibi.
8. Devenin üsündüde guduz dalasın.
9. Gidişin ola, gelişin olmaya.
10. Gözün önüne aksın.
11. Kan kusasın.
12. Öllüğün körü.
13. Südüklüğüne taş dursun.
14. Yediğin içine ılımasın.
15. Zıkkımın beki.

memlekette bu konuda kimse olamayacağı ve hemen âdet olduğu üzere Avrupadan bir mütesassis getirtmek olur.

Avrupadan mütehasıs getirmenin tam karşındayım. Çünkü Cumhuriyetin 50 nci yılında Türkiye'de birçok alanlarda olduğu gibi bu alanda da Adam vardır ve çoktur. Yalnız eşas mesele;

1 — Bu adamları bir araya getirip, bir sistemleşmeye doğru ilk adımı atıracak organizasyona, baş'a ihtiyaç vardır ki, daireniz bu mevkide bulunmaktadır.

2 — Bu adamların yerlerinde kullanılmaları.

3 — Bu adamlara gerekli malzeme ve para temini; bunun için de Unesco'dan olduğu kadar yerli hayır ve kültür müesseselerinden, bankalardan yardım istenebilir.

Avrupadan mütehasıs getirmek sabit fikri ve hastalığının ve bu hastalığın mikrobu olan Avrupa aşağılık duygusunun verdiği ıstırapla gene Orkestra dergisinin 96 ncı sayısında, iki yıl evvel yazdığım yazıyı ilâşikte ilginize sunuyorum.

Sihirli Kaval Çalıcısı Sadık Karadeniz

(1945 Sürmene — 1973 Sandıklı)

HAYATI :

Sadık Karadeniz, 1945 yılında Trabzon'un Sürmene kazasında doğmuştur. Annesi beş yaşında iken ölmüş, babası tekrar evlenmişti. Annesinden olma dört kardeşi vardır. Babasının ikinci hanımından olan üç kardeşi de sağdır. Ziraatla uğraşan babası, onu köye bağlamak istiyordu. Sadık'ın aklı şehirdeydi.

Köy yerinde ağaçlardan dallar keser, yontar, ona bir biçim vererek kaval yapardı. Kimseden yardım görmeyerek kendi kendisine kaval çalmaya başladı. Babasından gizli Sürmene'ye kaçar, müzikle uğraşanları dinlerdi. Babası, onu, daima aklı havada kabul ederdi, köye bağlanması için evlendirdi. Bir kızı oldu, fakat Sadık köyde kalacak biri değildi. Üstelik karısı ile hiç anlaşamıyordu. Kazada, Trabzon'da gidip kavalını dinletmeye başladı.

1970'de ilk eşinden ayrıldı. İkinci evliliğini yaptı. Onunla da anlaşamayarak aynı

29 yaşında bir kaza sonucunda ölen Kaval sanatçısı Sadık Karadeniz

yıl tekrar bekârlığı seçti. Fakat sıcak bir yuvaya hasretti. Bu kez Sosyal Sigortalar'da memur olan Sevim'le evlendi. Sadık'ın Sevim'den bir oğlu oldu. Onu dizine yatırır, kavalı ağzına koyar, çalmasını öğretmek isterdi. En büyük gayesi, ileride oğlu ile beraber sahneye çıkmaktı. Ölümünden sonra eşi annesinin yanına Ankara'ya gitti. Oğlu Kahraman, bir yaşındadır. Babasını hiç hatırlamıyacak olan, Kahraman'a annesi onu plaklarıyla tanıtılabilecek.

SAN'ATI :

İlk ücretli çalışması 1964 yıllarına rastlar, Ankara'ya gelerek Şato Yazar Bahçesinde dinleyici olarak bulundu. Onu tanıyan bir kaç arkadaşı, ona cesaret verdiler. Bahçe Müdürlüğü ile anlaşma yaptı. Program alındı. Bir gün ağızla çaldığı kavalını burnu ile denedi. Nefesi keskindi. Başardı, böylece ağızla çalmayı bırakarak burnu ile Türkiye'de ilk defa kaval çalan sanatçı olarak tanındı. 17 Aralık 1968 de gazetelerde Sadık Karadeniz'i metheden yazılar çıkmaya başladı. Bu kendisine önder oldu. Müzik otoriteleri onu göklere çıkarıyorlardı. Yeni icadına bazen kendisi de şaşardı. Karısına bunu anlatır, gülüşürlerdi. Yurttan dışarı giden işçilerimiz ona mektup göndererek, çalıştıkları yerlere davet ediyorlardı. 21.12.1968 de ilk defa yurt dışına çıkarak Paris'e gitti. Onu harika flütist ilân eden Fransız gazeteleri metheden başlıklar atarak övdüler. Başarılarından Sadık hiç şımarmadı. O arada sihirli kavalı ile sadece folk parçaları çalıyordu. Pariste vatandaşlarımızdan bazıları ona Batı müziği veya alaturka çalmayı denemesini söyledi.

O tarihten sonra Sadık her nevi müziğin ustası olup çıktı. Sadık nota usul, —solfej— bilmezdi. Kuvvetli bir kulak hafızası vardı. İlk kez duyduğu bir parçayı, kulağında toplayabilmişse, onu çalmamasına sebep yoktu.

12 Haziran 1969 da bir Türk Müzik Topluluğu ile beraber Amerika'ya davet edildi. Burnu ile kaval çalan ilk Türk olarak orada da isim yaptı. Dönüşünde Kıbrıs'a sonra İngiltere'ye davet edildi. Sadık'ın ünü yurt

Karacaoğlan ve Tahir Kutsi

Yazan : Aydıllı EROL

Karacaoğlan, Türk sazşairlerinin en önemli simalarından biridir. Halk, bu büyük ozanımızı bağrına basmış, yıllarca yaşatmıştır. Halkın hafızasında ve cönklerde saklanan Karacaoğlan'ın eserleri günümüze kadar gelebilmiştir.

Karacaoğlan hakkındaki ilk yayını Ali Rıza Yalın, Konya'da yayınlanan Babalık gazetesinde (1) vermiştir. Halk dilinden kültür diline aktarılan Karacaoğlan'ın şiirleri toplu olarak Saadet Nüzhet Ergün (2) tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra Fuat Köprülü Karacaoğlan hakkında öğrencilerine ilmi araştırma yaptırmış, elde ettiği bilgi ve belgeleri "Saz Şairleri" adlı eserinde yayınlamıştır (3). Bu arada çeşitli dergi ve gazetelerde Karacaoğlan üzerindeki araştırmalar yer almış, Cahit Öztelli, Müjgan Cunbur, Tahir Kutsi Makal ve M. N. Karaer çalışmalarını kitap olarak yayınlamışlardır. Ayrıca, Eflatun Cem Güney, İhsan Hınçer, Sadi Yaver Ataman, İshak Refet İşıtman, Prof. Caferoğlu, Ali Rıza Özkut, Fevziye Abdullah Tansel Karacaoğlan konusuna "emek vermişler"dir (4).

Bu çalışmalar içinde en doğru bilgi ve

belgeleri toplayan eser olarak Tahir Kutsi Makal'ın "Karacaoğlan" isimli kitabı (5) olduğu görüşünde birleşilmektedir. Son zamanlarda halk edebiyatı üzerindeki yazıları, çalışmaları, konferansları ile "bir folklor ustası" (6) olarak anılan Tahir Kutsi Makal, Karacaoğlan'a büyük emek vermiştir. Tahir Kutsi Makal, bu eseri hazırlayabilmek için Toroslar'da ve Çukurova bölgesinde, Karacaoğlan'ın yaşadığı Mut ve çevresinde uzun süren araştırmalar yapmıştır (7).

Gazeteci - yazar olarak Tahir Kutsi Makal mesleği icabı sık sık Güney Anadolu'ya gitmiş, burada Karacaoğlan üzerine araştırmalar yapmıştır. Yıllar yılı topladığı bilgi ve belgeleri değerlendiren yazar, büyük ozanımızın hayatını şiirli bir üslup içinde dile getirmiştir. Karacaoğlan'ın hayatı hakkında geniş bilgi verilmiş, "bilgi"nin sıkıcılığı akıcı bir üslupla giderilerek Karacaoğlan daha da sevilir bir kişi olarak takdim edilmiştir.

Karacaoğlan'ın Mut'ta Belediye tarafından diktilen heykelinin renkli ve güzel ofset baskılı resmi eserin kapağını süslemektedir. Kitabın büyük değeri ilgililerce

dışına taşmıştı. 5 Mayıs 1972 de Samsun'a çağırıldı. Cezaevinde mahkûmlara konser verdi. Defalarca sahneye çağırıldı. Âdetiydi, seyirciyi doyuruncaya kadar sahneden inmezdi.

5.1.1972 de Adana'ya Adanalılar Gecesi'ne çağırıldı. Başarı ile İstanbul'a döndü. Eşini ve evini de İstanbul'a taşıdı. İyi para kazanıyordu, fakat tutmuyordu. Eşi ona iyi bir bağ oldu. Kazandığını bir binek otomobili almak için biriktirmeye başladı. Hilton dahil bir çok yerlerden teklifler alıyordu. Öyle bir hale geldi ki, iki üç iş yerine aralıksız koşması icap ediyordu.

1972 de İzmir'de çalıştı. Halk onu tutuyordu. Her cins müziğe olan kabiliyeti, onu her tabakadan halkla kaynaştırıyordu. 1972 Eylülünde Almanya'ya davet edildi. Türk işçileri onu şehir şehir dolaştırıyor, ve de konser verdiriyordu. Plâkçılardan teklif

almaya başladı. Zafer Plâk'la anlaşma yaparak, üç plâk doldurdu.

Bir özel otomobil almıştı. Sürat Sadık'ın en büyük zevki idi. Onu hayatıyla ödedi. Ankara'dan bir işten dönerek, Antalya'ya diğer bir işe gidiyordu. Sandıklı yakınında fazla sürattan direksiyona hakim olamıyarak 40 metre sürüklendi, takla atarak hendeye yuvarlandı. Yanında oturan darbukacıya bir şey olmadı. Sadık beyni parçalanarak hemen öldü. Ankara'da ebedi uykusu için toprağa verildi (29.10.1973).

Sadık'ın dört kavalı vardı. Bunları Ankara'da bir ustaya yaptırdı. Boyu 40 Cm. ağız kısmı üç santimetreydi. Bir programında dinleyiciler arasında bulunan bir avukat, Sadık'a haber göndererek kavalının ucuna altın kaplatacağını söyledi. Sadık da bunu kabul etti. O, en iyi kavalıydı. Bugün ağabeyinde bulunmaktadır.

kabul edilmiştir. Ahmet Kabaklı'nın Yunus Emre için tasnif denemesinden sonra (8) ilk olarak Tahir Kutsi Makal Karacaoğlan'ın şiirlerini bu eserinde tasnif etmiştir.

Eserde Karacaoğlan'ın şiirleri 8 bölümde incelenmektedir:

"Aşk şiirleri, Gurbet üzerine şiirler, Güzellmeler, Öğütler, Sosyal Konular, Tabiata bakış, Tanrı Yolunda, Yiğitlemeler..." (9).

Bu "tasnif" Karacaoğlan hakkında her okuyana ve özellikle okuma çağındaki gençlere geniş bir fikir vermektedir. Bu ve benzeri tutumu Tahir Kutsi'nin, Karacaoğlan'a ciddiyetle eğildiğinin bir kanıtı olmaktadır.

Yazarın Karacaoğlan'a, hayatına ve eserlerine ciddiyetle eğildiğinin bir başka tespiti yönü de eserlerin doğru kaydedilmiş olmasıdır. Buna en belirli örnek "Eğri Dağı" semaisidir:

"Eğri Dağı'nın taşında
Avcılar gezer başında
Yar yitirdim on beşinde
Sana geldim Eğri Dağı..."

Kit'asıyla başlayan şiirdeki dağ adı, öteki kitaplarda "Ağrı" olarak geçmiştir. Öztelli, "Eğri" olarak almış. Fakat altına koyduğu notta: "Eğri Dağı, eskiden ve bu gün oralar halkın Ağrı Dağı'na verdiği ad. Eski kitaplarda da böyledir", (10) demektedir.

Bu görüşü, kendisinden daha sonra kitap yayınlayan Cunbur (11) ve M. Necati Karaer de (12) hiçbir araştırmaya girmeden kitaplarına bu şekilde almışlardır. Buna karşılık, Tahir Kutsi Makal, Eğri Dağı'nın Mut ile Karaman arasındaki dağ olduğu

gerçeğinden yürümüş, Arap harfleriyle yazılı cönklerin yanılması düzeltmiştir. Gerçekten de şiirde konu edilen Ağrı Dağı değil, Mut yakınlarındaki Eğri dağıdır. Bu dağ, Karacaoğlan'ın yaşadığı "Bolkar" dağlarının kollarından biridir. Büyük Eğri Dağı 2025 metre yükseklikteki bir dağın (13) adıdır.

Tahir Kutsi Makal, Karacaoğlan isimli eserinde halk kaynağına büyük önem verdiğini ortaya koymuştur.

Karacaoğlan'ı bütün cepheleriyle tanıtan anlatan ve daha çok sevdiren genç folklor araştırmacısı Tahir Kutsi'yi candan kutluyor, bu konuda daha başarılı eserler vermesini bekliyoruz...

- 1 — Karacaoğlan, S. N. Ergün, sayfa: 3.
- 2 — Hayat Dergisi (8 Eylül 1927), no: 41.
- (3) VI. Bölüm, sayfa: 314.
- (4) Tahir K. Makal, Karacaoğlan, sayfa: 5.
- (5) Toker Yayınevi "100 Büyük Edip — Şair" serisi, no: 8.
- 6 — Ahmet Kabaklı — Tercüman Gazetesi, 28. 10. 1973.
- 7 — Yüksel Yazıcı, Başkent Gzt. 3.10.1973.
- 8 — Yunus Emre, Toker Yayınları — No: 2.
- 9 — Tahir Kutsi, Karacaoğlan — sayfa: 50.
- 10 — C. Öztelli, Karacaoğlan, Milliyet yayını, sayfa: 335.
- 11 — M. Cunbur, Karacaoğlan, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, sayfa: 313.
- 12 — M. N. Karaer, Karacaoğlan, Tercüman 1001 Temel Eser, no: 26, sayfa: 308.
- 13 — a) Sıtkı Soylu, Karacaoğlan — Mut Turizm Derneği yayını. b) İçel Yılığ. c) Modern Büyük Atlas, Arkin Kitabevi s: 44, H/26 Fd.

Yıllık abonesi : 30,

altı aylık abonesi : 15
İlradır.Yurt dışı senelik abone :
\$ 5, £ 2, DM 12TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARIBasılmayan yazılar
istenince geri gönderilir.
Dizgi ve baskı:
Halk Matbaası
İstanbul

Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : İHSAN HINÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HINÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul , Tel: 22 49 74

(TÜRK) HALK BİLGİSİ (FOLKLOR) DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR.

★ ★ ★ ★ ★

Bize gelen KITAPLAR

★ ★ ★ ★ ★

● Ursula ve Kurt Reinhard: "AUF DER FIEDEL MEIN... — KEMENÇEMİN ÜSTÜNE." Doğu Karadeniz Kıyılarından Halk Türküleri. Berlin Halkbilgisi Müzesi Yayını, Müziketnoloji Bölümü Yeni Seri No. 14. 513 türkünün türkçe ve almanca metinlerinin verildiği eserde, ayrıca 24 türkünün notası yer almaktadır. Kitap şu bölümlerden meydana gelmiştir: Giriş, Oyun havaları (Horon, Karşılama, Çeşitli Oyun Tarzları — Oturak, Mendil, Çiftetelli — Tarzı tayin edilmeyen Oyun Havaları), Kemence Türküleri, Aşk Türküleri, Atma Türküleri, Balıkçı Türküleri ve Balıkçı Çağırışları, Hasat Türküleri, Yolculuk Havaları, Ninniler, Ağtılar, Ramazan Türküleri, Vatan Türküleri, Çeşitli Türküler, Destanlar, Fragmanlar, Ezgiler, Zeyil, Mahallî Kelimelerin Anlamları ve Numara Fihristi. 24x17 cm. boyunda, 383 sayfa. 1968 de basılmış (Fiyatı yazılı değil).

● Prof. Dr. İsmail Kayabalı — Cemender Arslanoğlu: "TÜRK DEVLETLERİ VE ORDUSU" (M.Ö. 204 — M.S. 1922). Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Kahraman Ordumuza Armağan. Diyanet Gazetesi, Ordu Özel Sayısı: 3'ün ilâvesi. 24x16 boyunda 208 sayfa.

● Dr. Bláze Ristovski: "DORDIJA M. PULEVSKI — I. NEGOVITE KINISKI VE ESERLERI". [Samovila Makedons (Makedonya'nın güzel ve zalim güzel kadını) — Makedonska Pesnarka (Makedonya Halk Şiirleri)]. I. kitap, 1973. Üsküp (Skopje) Folklor Enstitüsü Makedonya Bibliyografya Serisi: 1. 24x16, boyunda, 82 sayfa.

● Üsküp (Skopje) Folklor Enstitüsü: "MAKEDONSKI NARODNI ORA—MAKEDONYA ULUSAL OYUNLARI". Üsküp Folklor Enstitüsü Yayınları, Kitap: 1. 24x16 boyunda, 356 sayfa, Halk Dansları notaları ve koreografileri.

● Prof. Pertev Nallı Boratav: "100 SORUDA TÜRK FOLKLORU". Halkbilimi, 2. kitap. İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar. Gerçek Yayınevi, Yüzsoruda Dizisi: 40. 20x14 Cm. boyunda, 334 sayfa, 25 lira.

● Oktay Aslanapa — Yusuf Durul: "SELÇUKLU HALILARI". Bu eser Cumhuriyetin 50. Yılı için hazırlanmıştır. Akbank'ın bir kültür hizmeti. Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları,

Serisi: 2. Başlangıcından XVI. yüzyıl ortalarına kadar Türk Halı Sanatı. Desenlerin ve tabloların listeleri, Vedat Nedim Tör'ün önsözü, siyah-beyaz ve renkli resimler, bibliyografya. Kuşe kâğıda baskı, ciltli, kuvertli, 27,5x23,5 Cm. boyunda, 94 sayfa, 100 lira.

● İbrahim Aslanoglu: "SIVAS HALK ŞAIRLERİ BAYRAMI". 30 Ekim 1964 de yapılan 2. bayramın (1. sı 5 Kasım 1981 de A. Kutsi Tecer tarafından hazırlanmıştır) şairleri, şiirleri, genel izahat. Sivas Garnizonu Sosyal Hizmetler Kolu Yayınları: 1. İsteme adresi: Sivas Folkloru Dergisi, P.K. Sivas, 16x11 boyunda, 94 sayfa, 2,5 lira.

● Varlık Yayınevi: "VARLIK YILLIĞI — 1974". 1973'e Toplu Bir bakış, 1973 te Sanat ve Kültür Hayatı, Toplu Soruşturma, Yılın Düşünceleri, Yılın Olayları, 1973 ün Kitapları, Şiirler, Hikâyeler. Varlık Faydalı Kitaplar, Varlık Yıllığı: 15. 16,5x11,5 boyunda, 640 sayfa, 25 lira.

● Metin Ülgüray: "TEKNOLOJİ ÇAĞINDA KALKINMA SORUNU". Dünya ve Türkçemizin yakın geleceği üzerine araştırmalar. Varlık Faydalı Kitaplar: 141. 16,5x11,5 boyunda, 208 sayfa, 10 lira.

● Prof. Abel Miroffio — Samih Tiryakioglu: "HALKLARIN PSİKOLOJİSİ", Varlık Faydalı Kitaplar: 140. 16,5x11,5 boyunda, 188 sayfa, 10 lira.

● Üsküp (Skopje) Folklor Enstitüsü: Makedonski Folklor — Makedonya Folkloru. Yıllık. "FOLKLOR ARAŞTIRMA VE İNCELEMELERİ", 6. Yıl, Sayı 11, 1973. 24x16 boyunda, 168 sayfa.

● Necati Dolunay: "İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ". Bu eser Cumhuriyetin 50. Yılı için hazırlanmıştır. Akbank'ın bir kültür hizmeti. Ak Yayınları, Sanat Kitapları Serisi: 2. Arkeoloji Müzesi'nin tarihçesi, Eski Şark Eserleri Müzesi, Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Arap eserleri, Mozaik Müzesi, Çivi yazılı belgeler arşivi, İslamlık dışı ve İslâm devri sikke ve madalyalar bölümü, Arkeoloji Müzeleri bibliyografyası. Kuşe kâğıda baskı, ciltli, kuvertli ve siyah - beyaz ve renkli tablolar. 29x125 Cm. boyunda, 68 sayfa, 100 lira.

TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI A. Ş.

KURULUŞ : 1946

YURT İÇİNDE

228 ŞUBE

Zengin Para İkrâmiyeleri

1974 te 8 Milyon

TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI

(Yeni Ajans : 45)

(Folklor : 44)

SARAP
SANAYİNDE
KALİTE ve NEFASET
ÖRNEĞİNİ YİNE
TEKEL
SUNAR

(Basım : 60617 — 46)

çantanızda
daima
OPON
bulundurunuz...

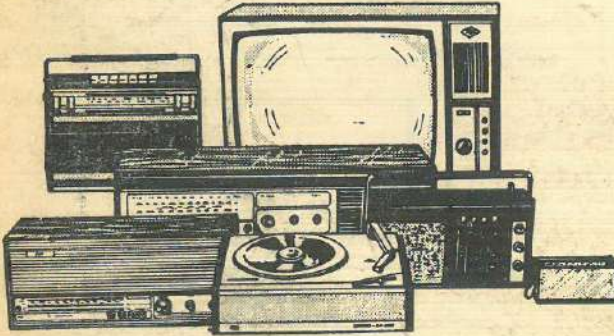

**ANADOLU
BANKASI**
SİZİN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
kısacası
AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor : 47)

ses ve görüntü
dünyasında

AGA

Mobil Gaz

(Folklor : 48)

LOKMAN MÜSTAHZARI
HALK SAĞLIĞI
HİZMETİNDE

Ekza - 9 Ekzema merhemi
Algo - Tablet Ağrı hapi
Lokman - Tablet Ağrı hapi
Algopirin Analjezik tablet
Algo - Tablet 4 tabletlük
Moruvit - Vitamine Kuvvet
şurubu
Kına - Kola İştah şurubu
Anamur Burun ve göz dam-
lası
Meprol Tablet Sinir hapi
Sollargen Granüle Ekzema -
kagıntı
Sel de Gastrin Granüle Mi-
de tozu
Gastro Goutes Mide damlası
Gastroguanil İshal kesici
tablet
Metegastrin Mide tozu
Derivit Yara ve yanık mer-
hemi.
Deriseptol Yara ve göbek
tozu
Dover Tablet Öksürük ve
bronşite
Metekodin Öksürük hapi
Metekodin Öksürük şurubu
Algo - Liniment Ağrı
Algo - Wax Ağrı merhemi
Algo - Wax Vazo Grip ve
ağrılarda
Algo - Wax Nazal Nezle
merhemi
Ma-ka-ta Basur merhemi
Cuti - Cura Cilt losyonu
Pedi - Cura Ayak banyosu
Pilo - Cura Saç ilacı
Lokman Kase ağrı kesici
Panason (20 Gr. paket)
Sağlık çayı
Panason (50 Gr. alüm. kutu)
Lokman Çayı Afiyet çayı
Dr. Krom Dis patı

(Folklor : 49)

EN KÜÇÜK
TASARRUFLARINIZA,
BÜYÜK
TASARRUFLARINIZ
GİBİ DEĞER
VEREN BANKA

AKBANK

(Folklor : 50)

1868...1974

ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
ZENGİN İKRAMİYE
SOSYAL HİZMET

ASIRLIK TASARRUF BANKASI

**EMNİYET
SANDIĞI**

(Basın: 60025 — 51)

TFLEWADUOGGCBVNJEHXSRPQMNHE

GGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGGG

WMOXHKGAUSE

ADTFUNHG

MZKBYE

NBIDO

AIQB

BANKANIZI
SEÇTİNİZ Mİ?

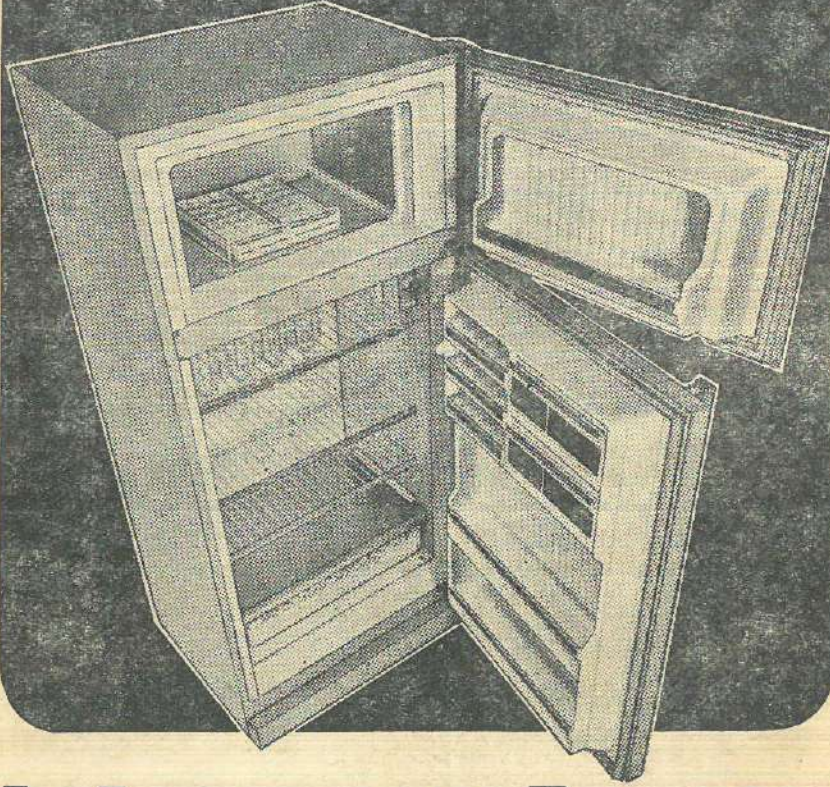
demek ki
görüşünüz
kuvvetli...

TÜRK TİCARET BANKASI

EDİRNE'den KARS'a kadar yurdun her köşesinde hizmetinizde

ARÇELİK dupleks

İKİ AYRI SOĞUTMA TEK MOTORLA

Arçelik Duplex'te, normal bir buzdolabı olan alt bölme için gerekli soğutmayı da, üstteki "derin dondurucu" bölme için gerekli o müthiş soğutmayı da tek motor sağlar. Böylece, daha az elektrik sarfiyatı ve daha az arızalanma ihtimaliyle daha masrafsızdır.

Arçelik Duplex. Daha sessizdir. Tek motorlu Arçelik Duplex'te yiyeceklere içeceklere ayrılan yer daha büyüktür. İki ayrı soğutma tek motorla! İki kapılı buzdolabı yapımında bütün dünyada uygulanan sistem budur. Yurdumuzda yalnız Arçelik Duplex'te!

Genel Satıcıları:
BEKO TİCARET A.Ş.
Tel.: 49 00 39
BURSA BİRADERLER ve Şa.
Tel.: 45 52 00

kalitede öncü... fiyatta ölçü

(Yeni Ajans: 905 — 53)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

MAYIS 1974

İÇİNDEKİLER:	
Halk Edebiyatında Hiciv ve Mizah	Murat UBAZ
Avusturya Kültür Ofisi 2. Etnografi Sempozyumu	T.F.A.
Folklorcu Ziya Gökalp —2—	Hikmet DİZDAROĞLU
İlgili Ürünleri ile Mut Yöresi Halk Oyunları	Sitki SOYLU
Adakale ile İlgili Bir Türk Halk Şiiri	Doç. Dr. Lyubinka RAYKOVIÇ
Fırat Nehri ve İlgili İnanışlar	Mehmet Hilmi GÜR
Afyon Kaymağı	İrfan Ünver NASRATTİNOĞLU
Misafirlik Üstüne	Malik AKSEL
Barbara K. Walker — Warren S. Walker	Dr. S. SAKAOĞLU
Liselerarası 4. Halk Oyunları Yarışması	Nursel HİNÇER
Folklorcularımız: Osman Bakı Yey (1936—1969)	Ali Rıza ÖNDER
Hayvan Hikâyeleri	Ertuğrul TAYLAN
Avcının Açı Masalı	Numan KARTAL

GELEN KİTAPLAR

SAYI: 298

KURUŞ: 250

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

